

Belgische onderwerpen van de door de bezetter gecontroleerde UFA en BELGA filmjournals, 1940-1944

ROEL VANDE WINKEL¹

Postdoctoraal Onderzoeker FWO – Universiteit Gent
Docent – Universiteit Antwerpen, Hogeschool Sint Lukas Brussel

De Tweede Wereldoorlog, het laatste grote internationale militaire conflict voor de commerciële doorbraak van de televisie, verleende filmjournals – en in mindere mate ook documentaire films – een bijzonder momentum (Vande Winkel, 2006). Alle oorlogvoerende partijen trachtten, elk op hun manier, filmjournals inhoudelijk te beïnvloeden. De overheidscontrole op filmjournals was – zoals ook de bijdrage van Bénédicte Rochet (2009) elders in dit nummer aantoonde – een praktijk die niet enkel werd nagestreefd door autoritaire regimes. Dictaturen als nazi-Duitsland, de Sovjet-Unie of fascistisch Italië streefden echter wel naar een sterkere greep op filmjournals dan democratische regimes. Vooral nazi-Duitsland, dat dankbaar voortbouwde op de militaire successen van de *Wehrmacht*, was bijzonder succesvol in het opbouwen van een internationaal journalimperium, vergelijkbaar met de netwerken die multinationals als *Pathé* and *20th Century Fox* voordien hadden aangelegd. Net als die multinationals, die vanaf 1939-1940 in Europa werden gekortwiek, maakte men voor buitenlandse 'markten' en doelgroepen ook specifieke journalversies.

Het voorliggende artikel analyseert het Duitse filmjournal dat in bezet België (1940-1944) werd vertoond en zoomt in op de Belgische onderwerpen van dat journal. Dit sluit aan bij een afgerond doctoraatsonderzoek, meer bepaald bij een grootschalige inhoudelijke analyse van dat filmjournal (Vande Winkel, 2003b), in het kader waarvan ook een geannoteerde catalogus van die oorlogsjournals (Vande Winkel, 2003c) werd geproduceerd. De doctoraatsthesis waarop dit artikel steunt, en waarvan begin 2010 een herziene handelsversie verschijnt, werd in een eerder nummer van dit tijdschrift

¹ Voor correspondentie in verband met dit artikel, gelieve contact op te nemen met Roel Vande Winkel, e-mail: roel.vandewinkel@gmail.com. Deze tekst leunt aan bij mijn vroeger doctoraatsonderzoek, dank aan Prof. Daniël Biltreyest (promotor) en Prof. Bruno De Wever (commissaris) voor hun commentaar op eerdere versies.

(Vande Winkel, 2004b) samengevat. Voor een ruimere contextualisering van het onderstaande verhaal wordt naar die ruimere literatuur verwezen.²

1. DE PRODUCTIE VAN FILMJOURNAALS IN BEZET BELGIË, 1940-1944

In een andere bijdrage aan dit themanummer verhaalt Guido Convents (2009) hoe tijdens de Eerste Wereldoorlog in bezet België enkel nog filmjournaals van Duitse oorsprong mochten worden vertoond. Deze geschiedenis herhaalde zich tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar niet volledig. In 1914-1918 werden Belgische bioscopeigenaars niet verplicht om een journaal te tonen. Er waren ook verscheidene journaals op de markt, die in Duitsland wel allemaal aan censuur onderhevig waren (Jung & Mühl-Benninghaus, 2005, 397), maar met uitzondering van het pas in 1917 opgerichte BUFA (Bild- und Filmamt) niet door de Duitse overheden zelf werden geproduceerd. In de Tweede Wereldoorlog werden Belgische bioscoopuitbaters echter wel verplicht tijdens elke filmvoorstelling een filmjournaal te tonen, dat wel van meet af aan door de Duitse overheden werd geproduceerd. Het 'aanbod' werd immers beperkt tot het filmjournaal van de Duitse filmgigant UFA (Universum Film Aktiengesellschaft), dat voor de bezetting – met weinig succes – door de mantelorganisatie ACE (Alliance Cinématographique Européenne) was verdeeld.³ Het betrof een voor België in het Frans en in het Nederlands nagesynchroniseerde versie van de *Auslandswochenschau* of *Auslandstonwoche* (ATW). Dit onder de auspiciën van het Duitse *Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda* (RMVP) geproduceerde filmjournaal was, zoals de naam aangaf, specifiek bestemd voor distributie in het buitenland. Het mag dus niet verward worden met de voor het Derde Rijk bestemde *Deutsche Wochenschau* (DW).

Hoewel er tussen beide journaals een kruisbestuiving was, mag de ATW in geen geval worden beschouwd als een buitenlandse versie van de DW. Elk journaal had een eigen opdracht en een eigen identiteit (Vande Winkel, 2004c). Wat de ATW betreft, dienen we zelfs over meerdere identiteiten te spreken. Terwijl de DW het principe '*Ein Reich, eine Wochenschau*' huldigde en overal in dezelfde versie werd vertoond, kwam de ATW voor elke

² Meer informatie over de *Deutsche Wochenschau* vindt men onder ander bij Bartels (2004) en Zimmermann & Hoffmann (2005).

³ In bezet België was er geen nood meer aan de ACE-dekmantel en werd de firma in Brussel vervangen door een UFA-vestiging (Vande Winkel, 2007, 73-81).

'doelgroep' in een andere versie uit. De onderlinge diversiteit tussen ATW-versies werd nog vergroot door de oprichting van buitenlandse journaal-redacties. Deze redacties waren formeel buitenlandse cellen (*Außenstellen*) van de *Deutsche Wochenschau GmbH*, een UFA-dochtermaatschappij die zich exclusief met de productie van filmjournaals en verwante kortfilms inliet.

De Belgische versie van de ATW droeg de titel UFA *Actualités Mondiales - Wereld Aktualiteiten* (AM-WA). Tijdens de bezetting werd dit journaal aanvankelijk, zoals voor de oorlog met het ACE-journaal gebeurde, in Berlijn gemonteerd en daar in het Frans en in het Nederlands becommentarieerd. Een eerste poging om het journaal 'Belgischer' te maken, werd ondernomen vanaf november 1940, toen aan het begin van elke ATW-aflevering enkele lokale onderwerpen werden geplaatst. Vanaf de tweede helft van januari 1941 werden deze onderwerpen professioneel tussen de andere onderwerpen gemonteerd. Vanaf toen werd het internationaal nieuws, dat vanuit Berlijn naar Brussel werd gezonden, dus gecombineerd met onderwerpen die in opdracht van een Brusselse *Außenstelle* werden gefilmd. Dit stramien werd aangehouden tot en met 1 september 1944, toen de laatste AM-WA-editie in de bioscoop kwam of moest komen. In welke mate die laatste editie nog echt werd vertoond, is onduidelijk: die dag trokken immers de eerste geallieerde troepen België binnen.

De Brusselse *Außenstelle* opereerde vanuit de Brusselse studio Sonart en werd geleid door een Duitse hoofdredacteur, die via de *Deutsche Wochenschau GmbH* op de loonlijst van het RMVP stond.⁴ De *Außenstelle* bestond, wat de eindverantwoordelijken (eindredacteur, monteur) betrof uit Duitsers, maar rekruteerde ook lokaal personeel. Voor het filmen van plaatselijke onderwerpen werd een beroep gedaan op ervaren Belgische cameralui, zoals Maurice De Witte (die voor de oorlog voor *Fox-Movietone* werkte), Antoine Pée en René Aubinet (die voor de oorlog allebei voor de Brusselse Pathévestiging hadden gewerkt).⁵ Een belangrijke rol zou ook zijn gespeeld door Raymond Méjat, een Franse cameraman die voor de oorlog voor de Parijse vestiging van *Fox-Movietone* werkte en voor het filmen van Franse militaire operaties tijdens de *drôle de guerre* zelfs het *Croix de guerre*

⁴ BArch (Bundesarchiv), R 55 / 1367, p. 126. Dit was Eckard Ziegler, die later werd vervangen door Hanns-Haubold von Einsiedel en door Armand von Zelewski (Vande Winkel, 2003c, 89-90).

⁵ BArch, R 109 I / 2716.

française zou hebben verkregen.⁶ De onderwerpen die deze cameralui, die vermoedelijk per prestatie werden betaald en dus niet in vaste loondienst waren, op pellicule vastlegden, werden doorgaans zonder 'direct' geluid gefilmd. Na montage werden ze in de studio nagesynchroniseerd en van Nederlands- en Franstalige commentaar voorzien. Die commentaar werd ingelezen door Belgische *speakers*: radiocommentatoren die ook voor de door de bezetter gecontroleerde radio-omroep werkten (zoals Edmond De Goeyse). De technische apparatuur waarvan de redactie gebruik maakte, behoorde voor de oorlog toe aan de Brusselse Pathéredactie en werd tijdens de bezetting gehuurd.

Bovenstaande gegevens zijn bekend omdat het allereerste jaarrapport van de *Deutsche Wochenschau GmbH Außenstelle Brüssel* (1940-1941) bewaard bleef.⁷ Hoe de journaalredactie in 1942-1944 evolueerde, kon niet in detail worden nagegaan. Er zijn immers geen jaarverslagen meer voorhanden en ook een belangrijke complementaire bron ontbreekt, omdat de rapporten die de *Propaganda-Abteilung Belgien* (PAB) tweewekelijks naar Berlijn stuurde, onbeschikbaar zijn sinds maart 1942. De samenwerking tussen de PAB, die onder de *Militärverwaltung* sorteerde, en tussen de journaalredactie, geleid door een afgevaardigde van het RMVP, was potentieel problematisch. Het RMVP was strikt gezien niet bevoegd voor propaganda-aangelegenheden in bezet België, omdat het niet door een burgerlijke maar door een militaire administratie werd bestuurd. Toch trachtte het ministerie op het beleid te wegen. De *Militärverwaltung* kon zich daar niet te sterk tegen verzetten, omdat het RMVP de PAB structureel steunde met geld, werkingsmiddelen, informatiemateriaal. Hoewel deze situatie soms tot heftige conflicten leidde (De Bens, 1973, 77) suggereert het disparate bronnenmateriaal dat de Brusselse journaalredactie en de PAB vlot samenwerkten. De toetsing van een door PAB-leider majoor Gerhardus opgestelde lijst van propagandistisch belangrijke onderwerpen (gedateerd 7 december 1940) aan de Belgische onderwerpen die de Brusselse *Außenstelle* in de daaropvolgende maanden effectief verfilmde (Vande Winkel, 2003b) leert dat die journaalredactie zeer nauwgezet rekening hield met de wensen van de PAB.⁸ Hoewel we gezien de al vermelde onvolledigheid van het bronnenmateriaal uiterst voorzichtig moeten zijn met het trekken van conclusies, wijst niets er op dat de ATW-

⁶. CEGESOMA (Centre d'Études et de documentation Guerre Et Sociétés Contemporaines – Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij), JB 64 – Divers no. 110, p. 40.

⁷. BArch, R 109 I / 2716.

⁸. BArch, R 55 / 1395, pp. 126-129.

redactie zich in latere jaren minder soepel opstelde ten opzicht van de PAB, die regelmatig te verfilmen onderwerpen mocht suggereren.

Tijdens het eerste werkjaar van de ATW-redactie werd voor de AM-WA-journaals een productieproces (Vande Winkel, 2003b, 92-97) ontwikkeld dat gedurende de rest van de bezetting vermoedelijk ongewijzigd bleef: (1) Voor elke journaaleditie werden drie tot vijf lokale gebeurtenissen op aanduiden van de hoofdredactie en in overleg met de PAB gefilmd door een of meer Belgische cameralui (2) de filmopnamen werden ontwikkeld bij H.D. Film, een in Brussel gevestigd Duitse firma met Belgisch personeel⁹ (3) de beelden werden versneden tot afgewerkte journaalonderwerpen die (4) tussen maandagochtend en woensdagmiddag werden voorzien van commentaar en van muzikale begeleiding zodat (5) het afgewerkte journaal op woensdagmiddag ter censuur kon worden voorgelegd aan de PAB, waarna (6) het journaal op meerdere kopieën verveelvoudigd werd bij H.D. Film en bij het Dassonville laboratorium zodat de nieuwe journaaleditie (7) vrijdag in de belangrijkste bioscopen kon worden vertoond.¹⁰ Het censurrecht van de PAB was geen formaliteit, maar diende waarschijnlijk weinig of nooit te worden toegepast. Het is immers zeer onwaarschijnlijk dat de PAB zich verzetten tegen in het buitenland gefilmde onderwerpen, die de Brusselse redactie vanuit Berlijn ontving en die daar door burgerlijke en militaire censoren waren goedgekeurd. Lokale onderwerpen werden dan weer in overleg met de PAB gefilmd en leidden vermoedelijk dus evenmin tot fricties.

Vanaf 12 november 1943 bracht de Brusselse ATW-redactie parallel aan de AM-WA-journaals ook de *Belga Actualités – Belga Nieuws* (BA-BN) uit. Waarom het nodig werd gevonden een tweede ATW-versie te produceren, is onduidelijk. Het is mogelijk dat men, zoals de derde en laatste hoofdredacteur beweerde, een alternatief wou bieden aan personen die meermaals per week naar de bioscoop gingen.¹¹ Maar waarom deed men dit dan enkel in België, en niet in de vele andere landen waar ATW-versies werden verspreid? Het is ook mogelijk dat men met de tweede titel, die in zijn naam en begintitels een meer 'Belgische' imago meekreeg, de bevolking trachtte voor te spiegelen dat er een Belgisch alternatief voor het als Duits bekend staande AM-WA-

⁹ Dit was gevestigd in de laboratoria De Kempeneer (Vande Winkel, 2008, 229), eigendom van filmpionier Hippolyte De Kempeneer (zie ook het artikel van Guido Convents in dit nummer) en zijn zoons. Een van die zoons, VNV-lid Lodewijk (Louis) De Kempeneer, kreeg zo toegang tot ongebruikte opnamen, waarmee hij de film *Zingend Vlaanderen* (1942) maakte (*Ibid.*, 220-224).

¹⁰ De 'oude' journaals verhuisden dan via distributeur UFA naar een kleinere bioscoop, die ze op haar beurt een week draaide, waarna ze weer naar een kleinere cinema gingen.

¹¹ Telefonisch onderhoud Roel Vande Winkel met voormalig *Außenstellenleiter* Armand von Zelewski, 7 januari 2002.

journaal bestond. De gelijkenissen tussen beide journaals waren echter zo sterk – men werkte bijvoorbeeld met dezelfde commentaarstemmen en muzikale begeleiding – dat men niet kan gewagen van een ernstige poging in die richting. Individuele afleveringen van de AM-WA- en BA-BN-journaals waren zowel qua vorm als qua inhoud perfect inwisselbaar (*Ibid.*, 117-121). Nieuwsberichten die de redactie propagandistisch belangrijk vond, zoals de geallieerde invasie in Normandië, werden zelfs in een identieke montage in beide journaals verwerkt.

De Nederlands- en Franstalige versies van de AM-WA- en BA-BN-journaals hadden een verschillend klankspoor (anderstalige commentaar) maar waren verder identiek.¹² In theorie zou het, zeker in het licht van de zogenaamde *Flamenpolitik*, interessant geweest zijn om voor elke taal- en doelgroep een ander journaal te maken. Technisch was men ook in staat om wekelijks twee verschillende journaals te maken, zoals het BA-BN-verhaal bewijst. Het probleem lag echter in de distributie. Journaals met verschillende inhoud en boodschappen maken, was enkel zinvol indien men die ook in duidelijk van elkaar gescheiden gebieden kon vertonen. Dat was in een Belgische context onmogelijk. Alleen al de vraag welke journaals men dan in Brusselse bioscopen zou moeten vertonen, was onoplosbaar.¹³

Elke editie van elk filmjournaal had een eigen serienummer. De AW-WA-journaals volgden de nummering van de originele Duitse ATW-journaals. Het op 11 april 1941 uitgebrachte journaal droeg bijvoorbeeld nummer 501. De BA-BN-journaals namen deze nummering over, maar lieten de honderdtallen achterwege. Het eerste BA-BN-journaal, uitgebracht op 12 november 1943, correspondeerde met AM-WA nr. 636 en werd dus BA-BN nr. 36. In de rest van dit artikel wordt, om het notenapparaat niet te belasten met vele tientallen extra referenties, gebruik gemaakt van die serienummers om te verwijzen naar specifieke onderwerpen van specifieke journaals. De aanduiding ⁽⁴⁸¹⁻⁵⁾ is zo te lezen als een verwijzing naar het vijfde onderwerp van AM-WA nr. 481, terwijl ⁽³⁶⁻⁸⁾ verwijst naar het achtste onderwerp van BA-BN nr. 36.¹⁴

¹² Helaas zijn er van te weinig journaals zowel een Nederlands- als een Franstalige versie bewaard, om na te gaan in welke mate men via de commentaar al dan niet andere accenten trachtte te leggen.

¹³ Dit was al een strijdpunt wanneer journaals enkel van elkaar verschilden qua commentaar. De PAB weigerde, tot woede van onder andere het VNV, om Brusselse bioscopen te verplichten de Nederlandstalige versie van het ATW te vertonen. Hierover verschenen bijvoorbeeld verscheidene bijdragen in *Volk en Staat* (vermoedelijk geschreven door Jeanne de Bruyn) in augustus-september 1941 maar ook in mei 1942.

¹⁴ De volledige inhoudsbeschrijving van die journaals is terug te vinden in Vande Winkel (2003c).

2. ALGEMENE STRUCTUUR EN INHOUD VAN DE BELGISCHE ATW

Aangezien dit artikel een longitudinale analyse van de in bezet België gefilmde journaalonderwerpen beoogt, wordt voor kwantitatieve doeleinden enkel rekening gehouden met de AM-WA-journaals, die gedurende de hele bezetting werden vertoond, en niet met de BA-BN-journaals, die minder dan een jaar liepen. Voor de kwalitatieve analyse zal af en toe, om bepaalde kenmerken van het journaal te illustreren, soms ook worden verwezen naar BA-BN-journaals.

Tussen 24 mei 1940 en 1 september 1944 werden 224 AM-WA-journaals in omloop gebracht. De inhoud van 214 van deze journaals kon op basis van schriftelijke en filmische bronnen worden gereconstrueerd. Dit vormde het equivalent van 2270 journaalonderwerpen, waarvan er 1510 (66,52%) in internationale beeld- en filmarchieven konden worden teruggevonden.¹⁵ Berekeningen op basis van deze 1510 onderwerpen (de lengte van niet bewaarde onderwerpen is onbekend) leren dat een journaalonderwerp gemiddeld 1 minuut en 26 seconden duurde. Journaalonderwerpen die militair nieuws brachten, waren echter beduidend langer, met een gemiddelde duur van 2 minuten en 16 seconden. Andere onderwerpen waren dus korter: gemiddeld 1 minuut en 3 seconden indien ze uit het buitenland stamden en 1 minuut en 22 seconden indien ze uit het binnenland kwamen, dus door de Brusselse redactie waren gemaakt. In onderstaande analyse van alle geïdentificeerde (bewaarde en niet-bewaarde) AM-WA-onderwerpen wordt waar mogelijk rekening gehouden met de vaststelling dat de onderlinge lengte van onderwerpen kon verschillen. Anderzijds kan aan dat gegeven niet te veel aandacht worden besteed. Het grote aantal als verloren te beschouwen journaalonderwerpen (33,48%) laat immers geen als statistisch relevant te beschouwen detailanalyses toe.

De AM-WA-journaals behandelden per editie gemiddeld 9 onderwerpen en hadden daarvoor gemiddelde 13 minuten en 38 seconden nodig. In het kader van het ruimere onderzoek, waarvan dit artikel slechts een fragment vormt, werd ervoor geopteerd om die onderwerpen in grote categorieën en ettelijke subcategorieën onder te verdelen. Het toewijzen van bepaalde onderwerpen aan bepaalde deelgroepen, en het vervolgens afzonderlijk

¹⁵. De grootste collecties bevinden zich bij RTBF-Imadoc en bij het Bundesarchiv-Filmarchiv. Kleinere collecties treft men aan bij het Imperial War Museum en het Koninklijk Filmarchief.

bestuderen van die verschillende groepen, is natuurlijk een ingrijpende, zeer subjectieve en discursieve handeling. Om tot een gestructureerde analyse te komen van de waaier aan onderwerpen die deze journaals behandelden, was er echter geen valabel alternatief.

Er werd gekozen voor drie grote categorieën: (1) Oorlogsnieuws: verslaggeving over het verloop van militaire operaties (inclusief bijdragen over het leven van militairen en over militaire infrastructuur, zoals de bouw van de *Atlantikwall*) en over de directe, kortetermijnconsequenties van militaire operaties, zoals de berging van slachtoffers gemaakt door bominslagen.¹⁶ (2) Buitenlands nieuws dat niet in de eerste categorie valt, zoals de opening van een tentoonstelling in Roemenië, een bijeenkomst van het *Deutsche Arbeitsfront* in Duitsland, de bouw van dijken in Nederland,... (3) Binnenlands nieuws dat niet in de eerste categorie valt en dat verderop in dit artikel uitgebreider wordt besproken.

De eerste categorie, het oorlogsnieuws, besloeg 'slechts' 26,30% van de behandelde onderwerpen, maar nam daarmee 41,70% van de gemiddelde journaallengte in. Algemeen kan gesteld worden dat dit oorlogsnieuws een zeer eenzijdige visie op de militaire situatie gaf en steevast uitging van een Duitse eindoverwinning. 'Nieuws' dat niet in dat stramen kon worden ingepast, zoals de Duitse nederlaag in Stalingrad, werd eenvoudigweg verzwegen. De tweede categorie, het buitenlandse nieuws dat niet rechtstreeks oorlogsgelateerd was, besloeg met 52,42% van de onderwerpen 37,84% van de gemiddelde journaallengte. Ook in deze berichten werd Duitsland geportretteerd als het epicentrum van een nieuwe wereldorde. Men bracht enkel beelden uit buitenlandse gebieden die ofwel door Duitsland werden bezet, ofwel een vriendschappelijke tot neutrale relatie met Duitsland aankleefden. De derde categorie, het binnenlands nieuws dat niet rechtstreeks oorlogsgelateerd was, besloeg met gemiddeld 19,52% van de onderwerpen 19,78% van de gemiddelde journaallengte.

Hoe verhielden deze categorieën zich in realiteit tot elkaar, met andere woorden hoe zag een doorsnee Belgisch ATW-journaal er dan uit? De Brusselse eindredactie koos er bewust voor om Belgische onderwerpen vooraan in het journaal te monteren, om de aandacht van het publiek te trekken. Hierop volgde een mix van binnen- en buitenlandse 'nieuws' dat werd

¹⁶ Niet in deze categorie begrepen zijn vele andere onderwerpen die op grotere afstand of langere termijn ook verband houden met de oorlog: verslagen over de wapenproductie, over de vrijlating van krijgsgevangenen of over langetermijnconsequenties van militaire operaties (zoals de heropbouw van gebombardeerde gebouwen) bijvoorbeeld. Dit is natuurlijk een voor discussie vatbare beslissing, maar omdat in journaals uit deze periode zeer veel onderwerpen indirect verband hielden met de oorlog, was een dergelijke scheiding essentieel.

afgesloten met oorlogsberichten. De term 'nieuws' staat in de vorige zin tussen aanhalingstekens omdat de journaals heel wat onderwerpen brachten die geen enkele actualiteitswaarde hadden en er louter op uit waren het publiek te verstrooien. Dit was weliswaar karakteristiek voor het filmjournaal als genre maar had in deze context een extra functie. De redactie hoopte immers dat dergelijke onderwerpen het publiek ontvankelijker zou maken voor meer propagandistisch getinte onderwerpen, en in het bijzonder voor de militaire berichten.

3. DE BELGISCHE ATW-ONDERWERPEN

In 1940-1944 bracht het AM-WA-journaal, op een geheel van 2270 geïdentificeerde journaalonderwerpen, 443 onderwerpen die in België werden gefilmd en niet tot de categorie 'oorlogsonderwerp' werden gerekend. Dit zijn de hierboven vermelde 19,52% 'Belgische' journaalonderwerpen. Om de coherentie van dit artikel te verbeteren worden in de onderstaande kwantitatieve en kwalitatieve analyse ook het beperkte aantal in België gefilmde 'oorlogsonderwerpen' (17 in totaal) in beschouwing genomen.¹⁷ Hierdoor stijgt het aantal als Belgisch te beschouwen onderwerpen tot 460, of 20,2% van het geheel. De algemene conclusie blijft dus dezelfde: 'Belgische' onderwerpen maakten, zowel qua gemiddelde lengte (in minuten) als qua aantal onderwerpen (in absolute cijfers) circa 20% van een doorsneejournaal uit. In de volgende paragrafen wordt dieper ingezoomd op deze Belgische onderwerpen: eerst de oorlogsonderwerpen, dan de andere thema's. Daarbij kan enkel nog rekening worden gehouden met kwantitatieve data en dus enkel worden verwezen naar de aantallen onderwerpen die aan bepaalde subcategorieën gewijd zijn. Over de lengte van dergelijke onderwerpen kunnen geen verdere uitspraken worden gedaan, omdat het relatief grote aantal niet fysiek bewaarde journaalonderwerpen de foutenmarge te groot maakt.

De 460 aan België gewijde AM-WA-onderwerpen uit 1940-1944 kunnen onderverdeeld worden in vijf grote categorieën. Het betreft, gerangschikt in de volgorde waarin ze hierna zullen worden besproken: oorlog (17 onderwerpen of 3,70%), sport (149 onderwerpen of 32,39%), cultuur (85 onderwerpen of 18,48%) politiek (50 onderwerpen of 10,87%) en het dagelijks leven in bezet België (159 onderwerpen of 34,57%). Dat die laatste categorie de

¹⁷. Dit verklaart waarom de in de volgende paragrafen genoemde percentages lichtjes afwijken van de cijfers vermeld in Vande Winkel (2003b, 347-373).

grootste is, komt natuurlijk door de breedte van het onderwerp. 'Leven in bezet België' is een vlag die vele ladingen dekt en ruimte biedt voor alle onderwerpen, die niet in de categorieën oorlog/sport/cultuur/politiek konden worden ondergebracht. Als 'containercategorie' komt ze dan ook achteraan aan bod.

3.1. Oorlog¹⁸

Dat slechts 3,70% van de onderwerpen die de Belgische ATW bracht, als 'oorlogsonderwerp' werd gerubriceerd, komt deels door de vrij enge interpretatie van die categorie. Die enge interpretatie, opgesteld om de rubricering van alle (ook niet-Belgische) onderwerpen functioneel en werkbaar te maken, houdt – zoals eerder aangegeven – enkel rekening met berichten over militaire infrastructuur, militaire operaties en kortetermijngevolgen van dergelijke operaties. Gevolgen op langere termijn, zoals de heropbouw van de in 1940 zwaar getroffen Belgische stad Tournai (Doornik), waarvoor in 1941 plannen werden ontvouwd ⁽⁴⁹⁸⁻¹⁾, werden gerubriceerd als aspecten van 'leven in bezet België' (zie sectie 3.5.). Een tweede, met de eerste reden samenhangende verklaring voor het lage aantal 'oorlogsonderwerpen' in de AM-WA-journaals ligt natuurlijk in het feit dat deze filmjournaals in omloop kwamen toen de Belgisch-Duitse vijandelijkheden waren gestaakt, en uit omloop werden gehaald voor er in België opnieuw zwaar werd gevochten (cf. de slag om de Antwerpse haven en het Ardennenoffensief). Een derde verklaring ligt in het ontbreken van bronnen over de inhoud van filmjournaals die voor 28 juni 1940 in België werden vertoond. Ook over wat in de tweede helft van 1940 (juli-december) werd vertoond, bestaat vrij veel onduidelijkheid.

Het eerste in bezet België vertoond ATW-journaal waarvan de inhoud min of meer bekend is, geldt als verloren, maar kan ruwweg geïdentificeerd worden dankzij een in de krant gepubliceerde samenvatting en complementaire bronnen.¹⁹ Dit journaal ⁽⁴⁵⁹⁻⁵⁾ werd vertoond vanaf 28 juni 1940 en bleek onder andere met geanimeerde kaarten uit te leggen dat het Belgische leger tijdens de Achttiendaagse Veldtocht in een hopeloze situatie verkeerde. Het journaal rechtvaardigde dus de capitulatie van koning Leopold III. Nadien werd, voor zover de bronnen toelaten dit na te gaan, niet meer op die

¹⁸. Context voor dit onderzoeksluik werd ontleend aan verscheidene naslagwerken, zoals Dear & Foot (2001).

¹⁹. "Wat het UFA-Journaal ons toonde", *Volk en Staat*, 5 juli 1940, p. 6.

vijandelijkheden teruggekomen.²⁰ Ook de Duitse militaire aanwezigheid in België kwam, op een uitzondering als de inspectie van Duitse batterijen (juli 1940) aan de Belgische kust (462-12) door admiraal Raeder (opperbevelhebber van de *Kriegsmarine*) na, amper aan bod.

Waarover berichtten de schaarse op Belgische bodem gefilmde oorlogsonderwerpen dan wel? Over een onderwerp waar ook buitenlandse ATW-edities graag aandacht aan besteedden: de soms desastreuze gevolgen van geallieerde bombardementen. Enerzijds berichtte de ATW nauwelijks over geallieerde bombardementen op Duitse steden. Indien men dat toch deed, beperkte men zich tot verontwaardigde berichtgeving over de aangerichte culturele schade, zoals in Lübeck (554-9). Het zou zelfs tot einde augustus 1944 (677-6) duren voor men beelden van Duitse burgerslachtoffers (beelden die men op dat moment nog niet in het voor Duitsland bestemde DW-journaal durfde verwerken) toonde. Anderzijds vertoonde de ATW veel minder pudeur wanneer men de gelegenheid had om de gevolgen te tonen van geallieerde bombardementen op buitenlandse locaties. In maart 1942 werd bijvoorbeeld uitgebreid bericht over de honderden slachtoffers die bombardementen die maand hadden gemaakt in Frankrijk (550-8, 550-9). Daarbij omschreef de journaalcommentator de getroffen plaats als 'Parijs'. Men maakte geen melding van het feit dat de bommen eigenlijk waren gevallen op het nabijgelegen Billancourt. Laat staan van het feit dat het eigenlijke doelwit de daar gelegen Renaultfabrieken waren, omdat men daar Duitse vrachtwagens produceerde. Ditzelfde stramen werd toegepast na het beruchte geallieerde bombardement op Mortsel (5 april 1943). Net als in andere media werd in het filmjournaal consequent verwezen naar 'Antwerpen', niet naar Mortsel en zeker niet naar de daar gelegen Erla(vliegtuig)fabriek, die men eigenlijk had willen treffen (Rely, 1993). Het filmjournaal besteedde 10 minuten aan de gevolgen van het bombardement (606-3), aan de dood van 209 kinderen ('250' volgens de commentator) en aan de massabegrafenis van de slachtoffers. Opvallend in deze en andere verslagen over geallieerde bombardementen op Belgische locaties, is de gematigde toon van de journaalcommentator. Hoewel men er geen twijfel over liet bestaan dat de tragedie het gevolg was van 'Anglo-Amerikaanse' aanvallen, maakte men niet de fout te gechargeerd te berichten de tragedies al te manifest te recupereren voor antigeallieerde propaganda. Dat dit laatste wel degelijk de bedoeling was, blijkt uit het feit dat journaals over door geallieerden aangerichte *collateral damage* bleven berichten. Bij minstens twee gelegenheden werden zelfs versneld extra journaaledities in

²⁰. Ook het lot van de koninklijke familie kwam nooit aan bod. Zo bleef het huwelijk van Leopold III met Liliane Baels, dat in vredestand zeer veel aandacht zou hebben gekregen, onvermeld.

omloop gebracht: rond 10 september 1943 over een bombardement op Brussel (van 7 september) en rond 1 april 1944 over een bombardement op Kortrijk (van 26 maart). Het is eveneens significant dat dergelijke bombardementen zo belangrijk gevonden werden, dat er zowel in de AM-WA- als in de BA-BN-journaals over werd bericht (657-8 & 57-8, 663-5 & 63-2, 665-1 & 65-9).

3.2. Sportverslaggeving

FOTO 1: HET FILMJOURNAAL OPENDE VAAK MET EEN LOKALE SPORTGEBEURTENIS. HIER DE VOETBALMATCH TUSSEN S.C. ANDERLECHT EN UNION ST. GILLEOISE (1-0), GESPEELD IN HET DUDENPARK IN BRUSSEL OP 4 APRIL 1943²¹

²¹ Bron: Wereld Aktualiteiten no. 605 (kopie Koninklijk Filmarchief).

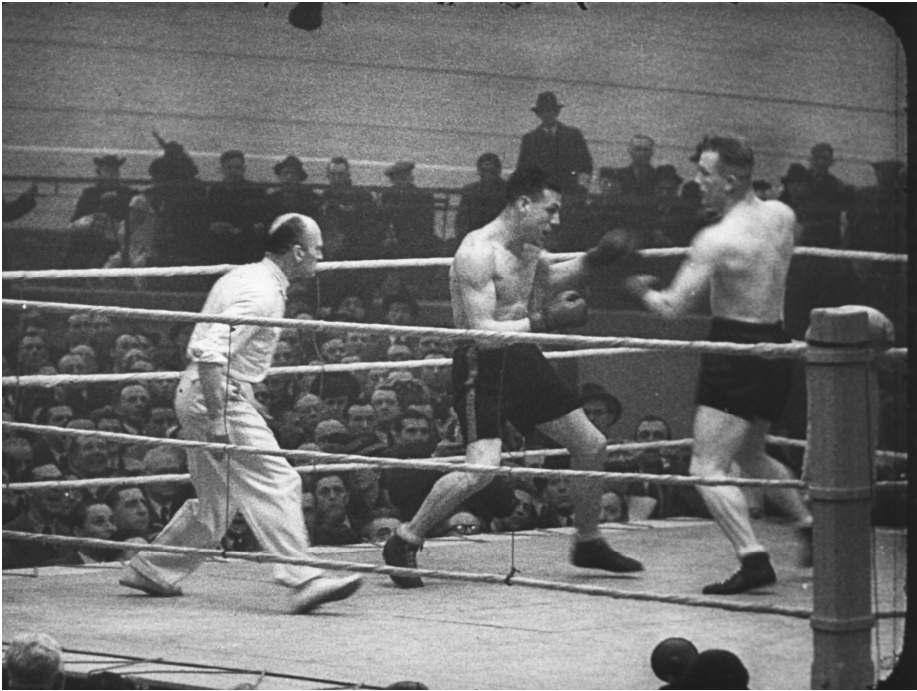

FOTO 2: IN HET BELGISCH KAMPIOENSCHAP BOKSEN VOOR ZWAARGEWICHTEN VERSLAAT KAREL SYS OP 12 APRIL 1943 TITELHOUDER PAUL GOFFAUX. SYS WERD LATER DAT JAAR EUROPEES KAMPIOEN EN ZOU NA DE OORLOG VEROORDEELD WORDEN WEGENS TE NAUWE CONTACTEN MET DE BEZETTER. DE JOURNAALCOMMENTAAR VERWEES ECHTER NOOIT NAAR SYS' *DEUTSCHFREUNDLICHKEIT*²²

Het is opmerkelijk dat bijna één derde van de Belgische AM-WA-onderwerpen een sportthema behandelde. Het overlopen van die onderwerpen leert dat de meeste aandacht uitging naar gevechtssporten als boksen, catch-as-catch-can en worstelen. Eveneens regelmatig terugkerende onderwerpen waren wielervedstrijden, voetbalmatches, paardenrennen, atletiekwedstrijden en watersporten. Hoewel sport en lichaamscultus als belangrijke nationaalsocialistische thema's worden beschouwd, vinden we hiervan nauwelijks sporen in de Belgische sportonderwerpen. De Belgische sportonderwerpen blijken – afgezien van een eventuele occasionele uitzondering als een sportfeest van de *Nationaal Socialistische Jeugd in Vlaanderen* (611-1) – geen hogere ideologische doelen te hebben gediend. Er werd hoofdzakelijk bericht over competi-

²² Bron: Wereld Aktualiteiten no. 607 (kopie Koninklijk Filmarchief).

ties en wedstrijden die geen politieke of ideologische connotatie hadden. De enige, en in Duitse ogen niet onbelangrijke, propagandistische functie die de sportonderwerpen hadden, lag in het trekken van de aandacht van het publiek.

3.3. Culturele onderwerpen

Bij het rubriceren van 85 onderwerpen (18,48%) als culturele onderwerpen werd een vrij brede definitie van het begrip cultuur gehanteerd: van de artisanale koperproductie in Dinant (*Dinanderie*)⁽⁵⁷⁴⁻⁸⁾ over circusvoorstellingen⁽⁵³³⁻²⁾ en muziekconcerten⁽⁵⁵⁸⁻⁸⁾ tot kunsttentoonstellingen⁽⁵⁶⁰⁻⁶⁾. Elk van deze onderwerpen was gefilmd in België, waarbij 63,53% van de onderwerpen ook verband hield met 'Belgische' cultuur. Van de resterende 26,47% was twee derde gewijd aan Duitse cultuurmanifestaties in België: Duitse muzikanten of orkesten die optraden in Belgische opera's of concertzalen^(497-8, 510-1), Duitse filmsterren die een bezoek aan België brachten^(503-3, 550-4), tentoonstellingen over Duitse cultuur en geschiedenis⁽⁶⁰²⁻⁸⁾ enzovoort. Een van deze onderwerpen, een verslag over de tentoonstelling van het Duitse boek in het Paleis voor Schone Kunsten⁽⁵⁴⁸⁻¹⁾, is een van de weinige journaalonderwerpen dat de Duitse *Militärbefehlshaber* generaal Alexander von Falkenhausen in beeld bracht. Opmerkelijk is dat von Falkenhausen duidelijk zijn medewerking aan dit onderwerp verleende en deed (subjectieve camera) alsof hij een exemplaar van Hitlers *Mein Kampf* doorbladerde en vervolgens naar een buste van de *Führer* keek. Deze tentoonstelling over het Duitse boek, maar ook andere tentoonstellingen die Duitse of Germaanse cultuurexponenten in het spotlicht plaatsten, zoals tentoonstellingen over 'Duitse Grootte'^(551-3, 555-6), of 'Duitse Grafiek'⁽⁵⁶⁰⁻⁶⁾ werden vaak georganiseerd in samenwerking met de DeVlag (Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap).²³ Dit werd echter nooit vermeld door de journaalcommentator. Dat dit geen toeval was, blijkt uit het feit dat de betrokkenheid van de DeVlag bij de organisatie van in Duitsland gehouden tentoonstellingen over Vlaamse kunst^(508-9, 539-26) evenmin vermeld werd. Verder is het opvallend dat het journaalcommentaar soms wel een poging ondernam om het concept van deze of gene tentoonstelling samen te vatten^(672-3, 72-3), maar daar toch zeer algemeen in bleef. Men was er duidelijk meer op uit om bezoekers voor de manifestatie in kwestie te werven, dan om het bioscooppubliek rechtstreeks over de inhoud te informeren. Dat laatste

²³. De ideologische context van soortgelijke manifestaties wordt geanalyseerd in Beyen (2003) en Rzoska & Henkes (2003).

gebeurde natuurlijk ook via andere kanalen, zoals via radio en geschreven pers gevoerde propagandacampagnes.

Hoewel journaalonderwerpen over 'Belgische' cultuur wat meer aandacht besteedden aan Vlaamse dan aan Franstalige kunstenaars en hoewel de journaals graag berichtten over de Duitse prijzen die Vlaamse schrijvers als Felix Timmermans ⁽⁵⁶⁵⁻⁶⁾ en Cyriel Verschaeve ⁽⁶⁶³⁻⁴⁾ ontvingen, was het verschil niet groot genoeg om van een *Flamenpolitik*-effect te spreken.²⁴ Af en toe werd aandacht besteed aan Vlaamse culturele manifestaties met een zeer uitgesproken politieke connotatie, zoals het Vlaams Nationaal Zangfeest van 1941 en 1942 ^(522-6, 570-4). Het gebrek aan bewaard beeldmateriaal laat niet toe dergelijke onderwerpen diepgaand te analyseren. Het feit dat het scenario van de korte documentaire *Vlaanderen zingt* (cultuurfilm, geïnspireerd op het Duitse *Kulturfilm*-genre) over het eerste van die zangfeesten door de PAB werd geweigerd omdat de commentaar het woord 'Diets' bevatte (Vande Winkel, 2008, 222) doet echter vermoeden dat ook de journaalverslagen over die evenementen geen Vlaams-nationalistische begrippen bevatten. Wanneer de journaals occasioneel een bijdrage bevatten over (neo-)folkloristische evenementen in Vlaanderen, zoals het planten van meibomen ^(507-2, 559-6), verwees de commentaar evenmin naar de Groot-Germaanse *Volkstumpropaganda* waarbinnen dit functioneerde.

Het is opmerkelijk dat de Brusselse ATW-redactie af en toe culturele onderwerpen 'ensceneerde'. Men deed dit vooral voor de BA-BN-journaals, die gedurende een aantal weken ^(47-2, 48-2, 50-1, 56-1, 62-1) Belgische acteurs en muzikanten voor het oog van de camera liet sporten of een sketch liet opvoeren. Een ander in scène gezet onderwerp, misschien wel het meest propagandistische journaalonderwerp dat de Brusselse redactie ooit maakte, had te maken met de *Kulturkampf* tegen 'swingmuziek' of jazz. In oktober 1941 bracht het AM-WA-journaal een 'verslag' ⁽⁵²⁹⁻⁶⁾ over een swingdanswedstrijd. Begeleid door een uiterst ironische commentaar, werden swingdancers voorgesteld als bierdrinkende, luie jongeren. Hoewel sommige scènes authentieke opnamen van een danswedstrijd geweest kunnen zijn, waren de beelden van een jongeman die het bezwete gelaat met een zakdoek depte en van een jonge vrouw die zich spiegelde en haar haren kamde, duidelijk in scène gezet. Vervolgens werden de dansende jongelui vergeleken met jongeren die aan sport deden. Deze juxtapositie moest natuurlijk duidelijk maken dat swingdans inferieur was aan het beoefenen van sport. Eckard Ziegler, de toenmalige hoofdredacteur van de Belgische ATW-redactie, was zeer trots op

²⁴ Het verslag over de hommage aan Cyriel Verschaeve (14 mei 1944), behandeld in het journaal van 19 mei, vermeldde opnieuw de belangrijke rol van de DeVlag niet.

dit onderwerp en vermeldde het specifiek in zijn eerste jaarverslag.²⁵ Wat Ziegler er niet aan toevoegde, was dat jazzmuziek zo populair was in België, dat het radiostation *Sender Brussel* regelmatig jazzplaten draaide (Van De Vijver, 1990, 97-98) en dat ook de Belgische ATW-journaals af en toe optredens van Belgische jazzmusici toonden. Amper een maand (!) na de release van het 'antiswingonderwerp', bracht hetzelfde AM-WA-journaal (533-3) trouwens verslag uit over de populaire Belgische muzikant Jean Omer en zijn swingorkest.²⁶ Ook later besteedde het journaal aandacht aan Jean Omers orkest (596-4), evenals aan de bekende Nederlandse jazzgroep, *The Ramblers* (583-6). Dit illustreert dat de Belgische ATW-redactie niet altijd even consequent was in zijn aanpak. Men kan zich zelfs afvragen of het 'antiswingonderwerp', waarvan de productie uiterst toevallig zowat samenviel met het moment waarop de Duitse hoofdredacteur zijn eerste jaarverslag moest maken, niet specifiek geproduceerd werd met het oog op dat jaarverslag: als 'bewijs' dat men wel degelijk harde propaganda durfde te voeren.

3.4. Politieke onderwerpen²⁷

De 50 als 'politiek' gerubriceerde AM-WA-journaalonderwerpen (goed voor slechts 10,87% van alle geïdentificeerde Belgische onderwerpen) zijn berichten waarin een hoofdrol wordt gespeeld door verenigingen of personen die na de Bevrijding zouden worden beschuldigd van politieke collaboratie, waarbij vaak ook een verband met militaire collaboratie bestond. Dit betreft hoofdzakelijk het VNV (Vlaamsch Nationaal Verbond), de DeVlag, Rex, maar ook paramilitaire organisaties als de *Vlaamse Wachtbrigade*. Geen van deze organisaties speelde in bezet België een politieke rol van betekenis. De touwtjes bleven immers in handen van de Duitse bezetter. Dit waren *Militärbefehlshaber* Alexander von Falkenhausen en zijn medewerker Eggert Reeder. Deze werden onder andere door Heinrich Himmlers SS beconcurrerd en in laatste instantie (juli 1944) vervangen door Josef Grohé,

²⁵ BArch, R 109 I / 2716, pp. 7-8.

²⁶ Omer en zijn swingorkest hadden op 29 november 1941 een optreden gegeven in het Paleis voor Schone Kunsten en daar Amerikaanse *jazz standards* vertolkt als "It don't mean a thing", "Honey Suckle Rose" en "Saint-Louis Blues". Het is opmerkelijk dat dit concert, inclusief de titels van de gespeelde nummers, uitgebreid besproken werd in de door de PAB gecontroleerde krant *Le Soir*. "L'orchestre de Jean Omer au Palais des Beaux-arts", *Le Soir*, 1 december 1941, p. 2.

²⁷ Basis- en contextgegevens over deze groeperingen werden ontleend aan eerder vermelde werken, evenals aan Conway (1993), De Wever (1994) en Seberechts (1991).

de leider van de kortstondige *Zivilverwaltung*. De machtsoverdracht van von Falkenhausen aan Grohé kwam kort aan bod in de journaals (673-5, 73-3), maar Grohé maakte nadien net zomin zijn opwachting in de Belgische ATW als von Falkenhausen of Reeder dat voordien hadden gedaan.

Hoewel de hoogste vertegenwoordigers van de Duitse autoriteiten af en toe zijdelings in het journaal opdoken, vormden ze dus nauwelijks zelf het onderwerp van een journaal. Hetzelfde gold voor de hoogste Belgische autoriteiten: de secretarissen-generaal. Het contrast met bijvoorbeeld Nederland of Vichy-Frankrijk, waar respectievelijk Arthur Seyss-Inquart (Vermeer, 1987, 71; Vande Winkel, 2003b, 85-86) en maarschalk Henri Pétain (Réta, 1996) zeer regelmatig in de filmjournaals opdoken, is groot. Het is ook zeer relevant, omdat het aangeeft dat de *Militärverwaltung* liever in de luwte werkte en zichzelf niet op de voorgrond wou schuiven. De afwezigheid van de hoogste Duitse en Belgische autoriteiten betekent echter niet dat de Belgische collaboratieverenigingen, die een onderlinge opbodpolitiek voerden in de hoop na de Duitse eindoverwinning zelf een belangrijke bestuurlijke rol te kunnen spelen, wel veel ruimte kregen. Uit onderstaande analyse zal blijken dat de journaalredactie de collaboratiegroepen enkel aan bod liet komen indien dat Duitse belangen diende.

3.4.1. VNV

Hoewel het VNV onder leiding van Staf De Clercq van bij de Duitse inval in de politieke collaboratie stapte, duurde het tot 19 juni 1942 (563-5) voor een congres van die partij aandacht kreeg in de Belgische ATW.²⁸ Medio juli 1942 dook het VNV opnieuw in de filmjournaals op, ditmaal met een verslag (567-1) over de Tollenaeremars, waarmee de aan het Oostfront overleden Reimond Tollenaere werd herdacht. Dat het journaal aandacht besteedde aan deze bijeenkomst, waarmee het VNV de bezetter duidelijk wou maken dat ze als beweging een veel groter draagvlak dan het concurrerende DeVlag had, zou als een succes voor het VNV bestempeld kunnen worden. Anderzijds was de aandacht beperkt. Het hele onderwerp duurde minder dan een minuut en maakte onvoldoende gebruik van de propagandistische mogelijkheden die het programma bood. Hoewel men de grote massa VNV-leden op de Brusselse Grote Markt toonde, bevatte het verslag geen beelden van de toespraak van Staf De Clercq of van het ceremonieel uitdelen van vaandels aan VNV-organisaties. Het is opmerkelijk dat de Belgische ATW-redactie in ditzelfde journaal een in Frankrijk gefilmd komisch onderwerp (567-5) monteerde, dat langer duurde (anderhalve minuut) en geen enkele politieke of

²⁸. Algemene kaderdagen van 14 juni 1942. Het journaalonderwerp geldt als verloren.

actuele relevantie had. Eerst toonde men twee kortgerokte vrouwen, die in het Tabarincabaret in Parijs op houten paarden jongleerden en daarbij hun benen, billen en borsten toonden. Nadien werd hun act geparodieerd door twee mannen. Het was zonder enige twijfel het seksueel meest gewaagde onderwerp dat de AM-WA-journaals gedurende de hele bezetting bracht. Het was een onderwerp dat de Brusselse ATW-redactie probleemloos had kunnen wegsnijden, of naar een andere editie verschuiven, zodat men meer ruimte voor de VNV-mars had. Hetzelfde gold voor andere onderwerpen uit deze editie. Dat de redactie hier niet voor koos, is uiterst veelzeggend voor het belang dat men aan het VNV (en zijn tegenstanders) hechtte. Dit patroon zou zich nog een aantal keren herhalen.

FOTO 3: BIJENKOMST VAN HET VNV IN HET BRUSSELS SPORTPALEIS, OP 18 APRIL 1943²⁹

²⁹ Bron: Wereld Aktualiteiten no. 607 (kopie Koninklijk Filmarchief).

FOTO 4: HENDRIK ELIAS HOUDT EEN TOESPRAAK EN ZWAAIT VLAAMSE VRIJWILLIGERS VOOR DE *WAFFEN-SS* EN VOOR HET VLAAMS LEGIOEN UIT. DE JOURNAALCOMMENTATOR WIJST DE KIJKER OP HET BOLSJEWISTISCHE GEVAAR³⁰

In september 1942 ⁽⁵⁷⁷⁻¹⁾ bracht het journaal verslag uit over een VNV-bijeenkomst in Antwerpen. Staf De Clercq kwam wel in beeld, maar werd niet bij naam genoemd. Evenmin werd vermeld dat de VNV-leider, wiens verjaardag de aanleiding voor deze bijeenkomst vormde, die dag zijn geloof in de Duitse eindoverwinning had bevestigd. Diezelfde journaaleditie besteedde twee onderwerpen later ⁽⁵⁷⁷⁻³⁾ meer aandacht aan een ander Antwerps gebeuren: de tiende verjaardag van de *Union professionnelle des coiffeurs pour dames*. Men kan dus zonder overdrijving stellen dat het VNV tot 1942 volledig genegeerd werd en nadien wel af en toe aan bod kwam, maar er zeker geen propagandaplatform kreeg aangeboden. Evenmin werd, in contrast tot VNV-films die voor de oorlog werden gemaakt (Vande Winkel & Biltereyst, 2008, 170-179), ook maar de minste poging ondernomen om de door het VNV

³⁰ Bron: Wereld Aktualiteiten no. 607 (kopie Koninklijk Filmarchief).

gecultiveerde Führer-cultus rond De Clercq te ondersteunen. Toen die laatste stierf en het VNV op de Brusselse Grote Makt een gebedsdienst organiseerde, bracht het filmjournaal daar een zo kort verslag over uit ⁽⁵⁸²⁻¹⁾ dat *Volk en Staat* er openlijk over klaagde. Dat er in hetzelfde journaal wel ruimte was voor het al hogerop vermelde jazzorkest *The Ramblers* ⁽⁵⁸²⁻⁶⁾ en voor de nieuwste modetrends ⁽⁵⁸²⁻⁵⁾ stemde extra ongelukkig.³¹ Toen De Clercq een jaar later bijgezet werd op de Kesterheide ⁽⁶³²⁻¹⁾ opende het journaal wel met dit thema en werden zowel Hendrik Elias (die De Clercq had opgevolgd) als August Borms getoond en met naam genoemd, maar was er opnieuw nauwelijks aandacht voor het VNV.

In geen van bovenstaande onderwerpen – ook niet in het onderwerp over Tollenaere – werd expliciet aandacht besteed aan de rol die het VNV speelde in de rekrutering van vrijwilligers voor het Oostfront. Hetzelfde gold, zoals verderop duidelijk zal worden, in deze periode voor soortgelijke inspanningen van de DeVlag en van Rex. Nadat men in juli-augustus 1941 een paar keer had getoond hoe Belgische vrijwilligers zich (onafhankelijk van een partij, of in elk geval zonder een partij te tonen of te noemen) aanmeldden voor het Oostfront ^(515-5, 516-5, 517-5) werd aan dit thema geen aandacht meer besteed.³² Daarin kwam pas verandering in maart-april 1943, dus enkele weken na de Duitse capitulatie bij Stalingrad. In die periode begon men, onder andere via de geschreven pers, actiever Oostfrontvrijwilligers te werven (De Wever, 1984, 76). Plots betoonde ook het filmjournaal interesse voor het vertrek van door het VNV geronselde vrijwilligers ^(602-1, 607-2). In de verslagen van deze vertrekceremonies werd nu wel aandacht besteed aan Elias' toespraak en oproep ⁽⁶⁰⁷⁻²⁾ om het Bolsjewisme te bestrijden. Het VNV kreeg voortaan dus meer aandacht, maar enkel in het kader van zijn steun voor de strijd aan het Oostfront. Daarin kwam geen verandering toen Elias en het VNV vanaf augustus 1943 niet langer voor de *Waffen-SS* wilden ronselen. Bioscoopgangsters werd eerder gesuggereerd dat het VNV zich ter zake nog altijd volledig engageerde. Daartoe werd verslag uitgebracht over de opening ⁽⁶³⁵⁻⁴⁾ van een VNV-opvanghuis voor familieleden van Vlaamse Oostfrontvrijwilligers (oktober-november 1943), voor de tweede verjaardag ⁽⁶⁴⁷⁻¹⁾ van de dood van Tollenaere (januari 1944) en voor Elias' aanwezigheid op een afscheidsceremonie ⁽⁶⁵⁵⁻⁷⁾ van Vlaamse NSKK-vrijwilligers (*National-sozialistisches Kraftfahrkorps*) (maart 1944).

³¹. "In de nieuwsfilm", *Volk en Staat*, 6 november 1942, p. 3. De tekst werd waarschijnlijk geschreven door Jeanne de Bruyn.

³². Medio augustus 1941 bevatte een soortgelijk onderwerp ⁽⁵¹⁹⁻⁸⁾ beelden van Léon Degrelle, evenwel zonder hem of Rex te noemen. Dit onderwerp komt verderop uitgebreid aan bod.

Volledigheidshalve dient vermeld dat het filmjournaal vanaf 1943 af toe ook aandacht besteedde aan VNV-activiteiten die niet aan het Oostfront gerelateerd waren (611-1, 630-5, 677-1). Ook daarin kreeg de partij echter geen politiek platform.

3.4.2. DeVlag

De DeVlag onderging mutatis mutandis hetzelfde lot als het VNV. Bij de bovenstaande analyse (3.3.) van de culturele onderwerpen werd al aangegeven dat de Belgische ATW soms over cultuurmanifestaties berichtte zonder de rol van de DeVlag expliciet te vermelden. Dit fenomeen zien we bijvoorbeeld ook opduiken in verschillende jaaronderwerpen over de *Kinderlandverschickung*. Dit initiatief van de Duitse *Nationalsozialistische Volkswohlfahrt* (NSV) zond Vlaamse en in mindere mate ook Franstalige kinderen op vakantie naar Duitsland, waar ze in contact konden komen met het grote nationaalsocialistische voorbeeld. Hoewel hier ook andere organisaties bij betrokken waren, speelde vooral de DeVlag een belangrijke rol in deze actie. De Belgische ATW, die herhaaldelijk aandacht besteedde aan de *Kinderlandverschickung* (516-3, 578-4, 600-7), liet de DeVlag daarbij echter consequent onvermeld. In september 1941 toonde men bijvoorbeeld (523-6) hoe Vlaamse kinderen na een reis naar Duitsland per trein terug aankwamen in het Brusselse Noordstation. De beelden toonden hoe de kinderen Vlaamse leeuwenvlagjes en hakenkruisvlagjes droegen, ze toonden hoe een spandoek vermeldde dat het NSV en de DeVlag de kinderen welkom heetten... Maar de commentaar noemde de DeVlag niet bij naam. Het journaal toonde of vermeldde evenmin dat DeVlag-leider Jef Van de Wiele ter plaatse een welkomstwoord uitsprak.³³ Het zou niet correct zijn om te beweren dat het Belgische ATW journaal de rol van de DeVlag volledig trachtte te verbergen. Men toonde immers het spandoek waarop de DeVlag werd vermeld. En men wist dat zowel de algemene pers als specifieke DeVlag-organen uitgebreid over dit gebeuren had bericht. Anderzijds is het onmiskenbaar zo dat men geen enkele poging deed om de rol van de DeVlag in de verf te zetten of om zijn leider een platform te verschaffen. Dit patroon herhaalde zich nog verscheidene malen. Ook twee latere verslagen (565-5, 578-4) over het vertrek van kinderen lieten telkens na om de DeVlag (of het NSV) met naam te vermelden. In het tweede verslag (578-4) laat men in oktober 1942 opnieuw de

³³. "Vlaamsche kinderen keeren uit Deutschland terug", *Het Vlaamsche Land*, 3 september 1941, p. 1 en p. 3. "750 enfants sont rentrés lundi d'Allemagne", *Le Soir*, 3 september 1941, p. 2.

mogelijkheid liggen om een afscheidstoespraak van Jef Van de Wiele in beeld te brengen.³⁴

Wanneer de Belgische ATW verslag uitbracht over gebeurtenissen die enkel door de DeVlag georganiseerd werden, zoals de Duits-Vlaamse Cultuurdagen, bemerken we een soortgelijke trend. Deze cultuurdagen bestonden al voor de oorlog. Tijdens de bezetting, toen de DeVlag uitgesproken politieke ambities ontwikkelde en zich als rechtstreekse uitdager van het VNV ontpopte, groeiden ze echter uit tot belangrijke propaganda-evenementen. De eerste cultuurdagen sinds de Duitse inval werden in augustus 1941 georganiseerd in Gent besloegen vier dagen en allerlei activiteiten, die de kracht van de nieuwe DeVlag in de verf moesten zetten.³⁵ Het filmjournaal besteedde er welgeteld 44 seconden aan (520-5). Terwijl men bijvoorbeeld de door Reeder bijgewoonde openingsceremonie had kunnen tonen, beperkte men zich tot sfeerbeelden van door Gent wandelende deelnemers. Beeld noch commentaar verwezen naar de DeVlag. Deze handelwijze was consistent met een onderwerp dat de maand voordien verslag uitbracht over de Duits-Vlaamse Cultuurdagen in Keulen, eveneens zonder vermelding van de DeVlag (515-3).

Een verandering in deze trend wordt opgemerkt in maart 1943. Het gaat om dezelfde maand en dezelfde journaaleditie (602-2) waarin de redactie plots (zie hoger) meer aandacht ontwikkelde voor het VNV. De reden is ook dezelfde: de rekrutering voor het Oostfront diende sterker te worden ondersteund. In het daaropvolgende anderhalf jaar, tussen maart 1943 en september 1944, kregen de DeVlag en/of Jef Van de Wiele plots wel heel wat aandacht van het filmjournaal. Met uitzondering van een door de DeVlag georganiseerd concert (603-8) en van een door dezelfde organisatie in de steigers gezet kerstfeest (642-1) betrof het telkens onderwerpen die politiek en militair in de Duitse agenda pasten. Zo zag men in het journaal hoe Van de Wiele in april 1943 vrijwilligers naar het Oostfront zond en verklaarde dat men zich daar kon wreken voor het recente geallieerde bombardement op 'Antwerpen' (Mortsel) (607-3). Later zag men hoe Van de Wiele deelnam aan een grote antibolsjewistische bijeenkomst (speciale AM-WA-editie 2 juli 1943) en afscheid nam van vrouwen die Duitse boeren gingen helpen bij de oogst (622-7). Verder maakten Van de Wiele en de DeVlag hun opwachting in journaalonderwerpen over opname van de DeVlag-jeugd in de *Hitlerjugend* (637-1), in toespraken waarin Vlamingen werden aangespoord om de *Waffen-SS* te vervoegen (671-5, 672-4) en

³⁴. "700 Vlaamsche kinderen naar Duitschland vertrokken", *Het Vlaamsche Land*, 25 september 1942, p. 1.

³⁵. "De Vlaamsch-Duitsche Kultuurdagen te Gent", *Vooruit*, 19 augustus 1941, p. 1 en 3. "Les journées culturelles germano-flamandes à Gand", *Le Soir*, 14 augustus 1941, p. 2.

in een verslag over een herdenkingsceremonie – ook bijgewoond door Cyriel Verschaeve – voor gesneuvelden, op het militaire kerkhof van Langemark (677-5). Kortom, net als bij het VNV het geval was, ontstond vanaf maart 1943 een exponentieel stijgende interesse van de ATW voor de DeVlag. Deze had echter geen interesse voor de DeVlag als politieke partner, maar enkel als militaire of economische rekruteringsinstantie.

3.4.3. *Rex*

Het zal niet verbazen dat het bovenstaande verhaal ook opgaat voor Rex. De Belgische ATW negeerde Léon Degrelle en zijn partij volledig, tot de partijleider op 8 augustus 1941 aan het hoofd van zijn eigen, net opgerichte *Légion Wallonie* naar het Oostfront trok.³⁶ Het journaal bracht verslag uit over dit vertrek en bracht Degrelle daarbij herhaaldelijk in beeld, evenals de op een treinwagon geschilderde woorden *Légion Wallonie*. Men vernoemde echter noch Degrelle en zijn legioen, noch Rex. Men vermeldde of toonde ook de aan het vertrek voorafgaande ceremonie niet, waarin Degrelle in het Brusselse Noordstation een vlag met het Bourgondisch kruis had overhandigd aan zijn manschappen. Dit ceremonieel had plaatsgevonden in een speciaal ingerichte ruimte, waarin een grotere vlag met het Bourgondisch kruis broederlijk naast een hakenkruisvlag hing. Het opmerkelijke aan dit alles is dat de Belgische ATW-redactie het niet toonde, maar wel had laten filmen. De beelden doken kort nadien immers op in de Franse ATW, die werd samengesteld door een *Außenstelle* in Parijs en verspreid in de bezette zones van Frankrijk. Daar komt bij dat de Parijse journaalredactie het materiaal niet alleen gebruikte, maar in de commentaar ook expliciet verwees naar de beroemde partijleider die tussen de gewone vrijwilligers liep: "Parmi eux, simples volontaires, Léon Degrelle, Chef du Rexisme".³⁷ De betekenis van dit verschil tussen de Belgische en de Franse ATW is dubbel. Enerzijds bewijst het dat men internationaal – of toch tenminste in een land als Frankrijk, waar men Degrelle kende – graag met diens aanwezigheid uitpakte, als teken van de steun die een Belgisch politicus aan de strijd tegen het bolsjewisme leverde. Anderzijds geeft ze aan dat de Brusselse *Außenstelle*, die de beelden internationaal verspreidde maar zelf niet gebruikte, een dubbele logica hanteerde.³⁸ Enerzijds recupereerde men Degrelles steun door hem expliciet in beeld te brengen. Anderzijds ontzegde men hem en zijn partij de

³⁶. Degrelle noemde het toen al een legioen, maar eigenlijk ging het nog om een vrijkorps.

³⁷. INAdF (Inathèque de France), *Les Actualités Mondiales: Journal national* 41-57.

³⁸. Er was een rechtstreeks uitwisseling van beelden tussen de *Außenstelle Brüssel* en de *Außenstelle Paris*. BArch, R 109 I / 2716.

mogelijkheid zich al te sterk te profileren, door geen van beiden te vermelden.

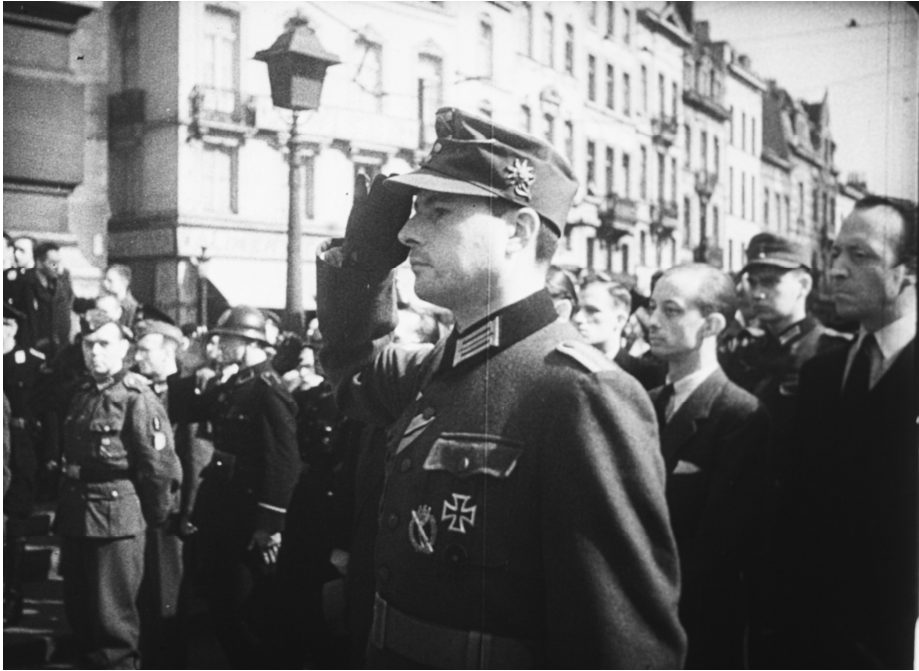

FOTO 5: LÉON DEGRELLE WOONT OP 17 APRIL 1943 DE BEGRAFENIS VAN DE VERMOORDE REXISTISCHE JOURNALIST PAUL COLIN BIJ. DE JOURNAALCOMMENTATOR VERMELDT HEM NIET, MAAR DE CAMERA BRENGT HEM DUIDELIJK IN BEELD³⁹

Het duurde bijna anderhalf jaar, tot januari 1943, voor Degrelle opnieuw in de Belgische ATW opdook. Het journaal, dat bij die gelegenheid natuurlijk wel de partij en haar leider bij naam noemde, bracht toen verslag uit ⁽⁵⁹⁴⁻²⁾ over de beruchte Rex-bijeenkomst in het Brussels Sportpaleis waarin Degrelle verklaarde dat ook de Walen een Germaans volk waren. De bijeenkomst was qua encensering gemodelleerd naar nazipartijbijeenkomsten en de Belgische ATW kopieerde evenzeer de manier waar Duitse journaals dat soort bijeenkomsten in beeld brachten. Dat het journaal over deze bijeenkomst in deze vorm verslag uitbracht, was opmerkelijk. Anderzijds mag er ook niet te veel belang aan worden gehecht. Het verslag bevatte geen 'direct'

³⁹ Bron: Wereld Aktualiteiten no. 607 (kopie Koninklijk Filmarchief).

geluid van Degrelles toespraak. De samenvatting die de commentaar aanreikte, gaf aan dat Degrelle had verklaard hoe Duitse en Waalse soldaten aan het oostfront zich verbonden voelden als zonen van hetzelfde ras en van hetzelfde verleden. Voor een goed verstaander was dus duidelijk dat Degrelle de Walen als Franstalige loten aan de Germaanse stam beschouwde, maar de commentaartekst expliciteerde het niet. Het leidt geen twijfel dat die commentaartekst was opgesteld in overleg met (of gewoonweg door) de PAB, die de pers had verboden om Degrelles oorspronkelijke toespraak te becommentariëren (De Bens, 1973, 435). Men kan concluderen dat de Belgische ATW het onderwerp niet volledig wou of kon negeren, maar evenmin te veel aandacht (het hele onderwerp duurde slechts een minuut) wou geven aan wat er eigenlijk werd verkondigd, laat staan aan de politieke en ideologische gevolgen. Men kan dit ook interpreteren als een uiting van de twijfel die bij de PAB (en bij uitbreiding de *Militärverwaltung* heerste) over de mate waarin men Degrelles redenering al dan niet moest volgen. Internationaal werd het onderwerp in elk geval niet verspreid.

Na het verslag over zijn 'Germaanse' redevoering zou Degrelle enkel nog in het journal worden opgevoerd wanneer dat van onmiskenbaar propagandistisch belang was voor de Duitse zaak. Toen Degrelle in uniform de begrafenis van Paul Colin (zie verder) bijwoonde, werd hij wel in beeld gebracht, maar niet vernoemd. Toen Degrelle in uniform gebruikt kon worden in het kader van de werving voor de 'kruistocht tegen het bolsjewisme', kreeg hij echter wel volop aandacht (550-7, 610-1, speciale AM-WA editie van 2 juli 1943).⁴⁰ Het propagandistisch potentieel dat Degrelle op militair vlak had, nam exponentieel toe in februari 1944. Het Waals Legioen, intussen omgevormd tot de *SS-Sturmbrigade Wallonien*, slaagde er toen ondanks zware verliezen en tegen alle verwachtingen in om zich in Tsjerkassy (Oekraïne) uit een omsingeling van het Rode Leger te bevrijden. Deze ontsnapping gebeurde in een periode waarin het *Wehrmachtbericht* weinig goeds te melden had en werd propagandistisch onmiddellijk geëxploiteerd. Léon Degrelle werd snel naar Berlijn teruggevlogen en er ontvingen door Goebbels en door Hitler (20 februari), die hem persoonlijk het Ridderkruis opspelde. Degrelle werd vervolgens ingehaald in Brussel, waar hij het Sportpaleis mocht toespreken (22 februari). De apotheose van deze feestelijkheden, die Degrelle een heldenaura gaven dat hij maar al te graag cultiveerde, volgde op 1 april, toen hij aan het hoofd van zijn troepen van Charleroi naar Brussel mocht trekken, om daar een zegeparade te houden. Degrelle was nu een "leading figure in the Nazi propaganda pantheon" (Conway, 1993, 247) en dat had ook zijn weerslag op

⁴⁰. Daarnaast toonde de ATW ook hoe Degrelle in Duitsland Waalse arbeiders en soldaten opriep om zich voor het Oostfront te melden (598-1, 72-5).

de Belgische ATW. Degrelles ontmoeting met Hitler ⁽⁶⁵⁴⁻⁸⁾, een onderwerp dat door de Berlijnse journalistiek werd afgeleverd, was zoals elk nieuwsbericht over audiënties bij de *Führer*, uitgesproken kort. De onderwerpen die de ATW-redactie zelf over "Léon l'héros" draaide, waren echter ongewoon lang: 5 minuten 43 seconden voor Degrelles toespraak in Brussel ⁽⁶⁵²⁻¹⁾ en 4 minuten 26 seconden voor de parade Charleroi/Brussel ⁽⁶⁵⁸⁻¹⁾.⁴¹ Degrelle kreeg hierin opvallend veel mogelijkheden om zich te profileren. De uitspraken uit zijn toespraak lieten er voor een goed verstaander geen twijfel over bestaan dat de moed van zijn *legionairs* beloond zou worden door Duitsland en zijn *Führer*. Het verslag over de zegeparade in Brussel, met beelden die in de daaropvolgende decennia emblematisch werden, toonde hoe Degrelle vanop de trappen van de Beurs zijn troepen schouwde, de Hitlergroet bracht en in een open auto omstuwd werd door enthousiastelingen. Hoewel de heroïsche rol die Degrelle in deze periode mocht spelen, het VNV en de DeVlag onrustig maakte (De Wever, 1994, 565) kreeg Rex – dat als partij ook door Degrelle zelf werd verwaarloosd – er nauwelijks aandacht in. De weinige ATW-onderwerpen die direct of indirect betrekking hadden tot Rex, maar waarin Degrelle zelf niet aan bod kwam ^(550-7, 42-2, 676-5) dienden eveneens ter ondersteuning van het Oostfront, niet ter promotie van de partij.

3.4.4. Andere 'politieke' onderwerpen

Gedurende de bezetting toonden de filmjournaals af en toe hoe Belgen die zich aansloten bij, of deel uitmaakten van, de *Service de Travail* ⁽⁵¹³⁻⁴⁾, de *Vlaamse Wacht* ⁽⁵¹⁶⁻⁴⁾, de *Organisation Todt* ^(564-6, 584-9), de *Germaanse Landdienst* ^(593-1, 645-1), de *Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen* (VAVV) ^(496-10, 535-6, 558-7, 575-8, 620-2, 624-1, 676-2), de NSKK ⁽⁶⁵⁵⁻⁷⁾, het *Deutsches Rotes Kreuz* ⁽⁶⁷¹⁻⁶⁾ en de *Hitlerjugend* ^(637-1, 661-1, 674-1). Dergelijke onderwerpen kwamen – met uitzondering van de uitgebreide aandacht voor de VAVV⁴² – echter relatief weinig voor. Deze onderwerpen dienden vermoedelijk om de kijkers vertrouwd te maken met die organisaties, of om een groter draagvlak voor lidmaatschap van die verenigingen te creëren. In hun totaliteit bleven dergelijke onderwerpen echter eerder uitzonderlijk, men kan dus niet stellen dat ze zo vaak aan bod kwamen, dat er een actieve wervingspolitiek in kan worden gelezen. Ik meen hieruit (opnieuw) te mogen afleiden dat de PAB en de Belgische ATW-redactie het journaal niet inzetten om propaganda-acties te

⁴¹. De onderwerpen waren zo belangrijk dat ze ook in het BA-BN-nieuws opdoken. Van de toespraak in Brussel ⁽⁵²⁻¹⁾ werden, ditmaal met direct geluid, andere (vergelijkbare) fragmenten getoond, terwijl het verslag over de zegeparade in Brussel/Charleroi ⁽⁵⁸⁻¹⁾ identiek was.

⁴². Zie ook onderdeel 3.5.

lanceren of te dragen, maar hooguit om ondersteuning te verlenen aan boodschappen die via andere kanalen werden uitgedragen. (Dit is een hypothese waarop ik in het besluit terugkom.)

Terwijl sommige Belgen om een waaier van redenen effectief in de collaboratie stapten, deden anderen een stap in de omgekeerde richting. Het mag niet verwonderen dat het verzet, en de acties die verzetslui ondernamen, niet in de Belgische ATW aan bod kwamen. Ook de represailles die werden ondernomen door de *Militärverwaltung* of door collaboratiegroepen, bleven onvermeld. Op deze regel werd enkel een uitzondering gemaakt voor de hogerop al vermelde begrafenis van Paul Colin, redacteur van het Rexistische *Cassandra*, die in april 1943 door verzetsleden werd vermoord. Het korte onderwerp (43 seconden) over zijn begrafenis ⁽⁶⁰⁷⁻¹⁾ gaf aan dat Colin werd betreurd, maar nam – ook al wist het bioscooppubliek maar al te goed hoe hij aan zijn einde was gekomen – het woord 'moord' niet in de mond. (De bij dezelfde aanslag gedode Gaston Bekeman werd al helemaal niet vermeld, al kwamen beide doodskisten in beeld.) Het is niet ondenkbaar dat de ATW-redactie dit onderwerp liever volledig verzwegen had. Waarom bracht men het dan toch? Men kan geoordeeld hebben dat het onvermeld laten van de aanslag de (vermeende) geloofwaardigheid van het journaal al te sterker zou aantasten. Men kan ook een toegift gedaan hebben aan Rex (Degrelle kwam herhaaldelijk in beeld, al werd hij niet genoemd), dat na de (beperkte) journaalaandacht voor de dood van Reimond Tollenaere en voor het overlijden van Staf De Clercq ook aanspraak kon maken op aandacht voor 'zijn' martelaar.

3.5. Leven in bezet België⁴³

Deze laatste categorie dekt, zoals vermeld, de brede waaier aan onderwerpen die niet in de vorige categorieën aan bod kwamen.⁴⁴ Zo vindt men in deze groep varia als een hondenshow in het Brussels Sportpaleis ⁽⁵¹⁹⁻²⁾, overdadige hitte of plotse sneeuwval in Brussel ^(573-2, 653-2), een Belgisch café dat werd

⁴³. Randinformatie voor dit onderzoeksluik werd ontleend aan synthesewerken als Nefors (2000), Van Den Wijngaert et. al (2004), Verhoeyen (1993), Warmbrunn (1993) en aan verscheidene delen uit de publicatiereeksen *België in de Tweede Wereldoorlog* (BRT) en *Jours de Guerre* (RTBF).

⁴⁴. In de hier verder uitgewerkte doctoraatsthesis (Vande Winkel, 2003b, 348-349) werd nog een onderscheid gemaakt tussen "Life in occupied Belgium" en "Miscellaneous". Deze scheidingslijn wordt hier niet meer aangehouden en de 25 'triviale' onderwerpen uit de laatste categorie worden nu ook in de eerste opgenomen.

opgehouden door een overlevende van de scheepsramp van de Titanic ⁽⁶⁵⁵⁻³⁾ enzovoort. Dit soort onderwerpen, waarvan de relevantie en de actualiteitswaarde wisselvallig was en waarvan in onderstaande paragrafen enkel de belangrijkste subcategorieën kunnen worden besproken, behoorden tot het standaardrepertoire van filmjournals. Dat ze ook in de Belgische ATW opdoken, kon worden geïnterpreteerd als de boodschap dat dit een filmjournal als een ander was. Indirect maakten reportages over haarkapperswedstrijden ⁽⁵⁰¹⁻⁶⁾ en over de honderdste verjaardag van de zoo ⁽⁶²³⁻²⁾ ook duidelijk dat het leven in bezet België rustig zijn gewone gang ging. Hetzelfde gold eigenlijk voor onderwerpen die direct of indirect betrekking hadden op de economische thema's, zoals de lokale landbouw en de industrie.

De *Militärverwaltung* beschouwde het als een van zijn belangrijkste taken om de Belgische landbouw en industrie zo goed mogelijk in te schakelen in de Duitse oorlogseconomie. De Belgische ATW besteedde hier om begrijpelijke redenen niet te veel aandacht aan en focuste, wanneer de Duits-Belgische economische 'samenwerking' aan bod kwam, op toepassing die niet onmiddellijk met de oorlog in verband konden worden gebracht. Zo besteedde men in mei 1941 gretig aandacht aan het "Duits-Belgisch Technisch en Industrieel Salon – Salon Technique et Industriel Franco-Belge" ⁽⁵⁰⁶⁻⁷⁾ en de opening ervan door secretaris-generaal Victor Leemans ⁽⁵⁰⁹⁻⁷⁾. Veel frequenter dan dergelijke onderwerpen, waren echter de journalonderwerpen die wezen op de mogelijkheid tot, of voordelen van, arbeidsdienst in Duitsland. Onder de *Militärverwaltung* verliep de werving hiervoor in drie fasen. Aanvankelijk zocht men enkel vrijwilligers. Toen hier onvoldoende gegadigden voor werden gevonden, werden sommige groepen (werklozen) vanaf maart 1942 opgeroepen om verplicht in Duitsland te gaan werken. Toen ook dat niet het gewenste resultaat opleverde, bijvoorbeeld omdat sommige opgeroepen liever onderdoken, liep men vanaf oktober 1942 (kaderend in een door Fritz Sauckel ontworpen 'slavenarbeid') het risico tijdens razzia's van de straat te worden geplukt om onmiddellijk richting Duitsland te worden getransporteerd.

Terwijl de hogerop vermelde, herhaalde aandacht voor de activiteiten van de VAVV (die veel groter was dan de aandacht voor de *Service de Travail*) gedurende de hele bezetting duidelijk maakte dat er in België voldoende werk voorhanden was (dijken bouwen, land ontginnen) besteedde de Belgische ATW ook ruim aandacht aan het afreizen van vrijwilligers die in Duitsland wilden gaan werken. Van januari 1941 tot begin oktober 1942 (het laatste onderwerp kwam uit enkele dagen voor Sauckels politiek in België geïmplementeerd werd) toonde het journal maar liefst negenmaal hoe arbeiders de trein richting Duitsland namen ^{(491-10, 507-5, 512-5, 521-4, 539-24, 542-6, 557-9,}

561-5, 578-3). Daarbij werd graag aandacht besteed aan speciaal georkestreerde gebeurtenissen, zoals het ceremonieel overhandigen van een geschenk aan de 100.000^e of 150.000^e vrijwilliger.⁴⁵ Het was vermoedelijk geen toeval dat sommige van de zo in beeld gebrachte vrijwilligers getrouwd bleken met vrouwen die ook naar Duitsland trokken (521-4, 542-6). Hoewel de aandacht die dit alles in de Belgische filmjournals kreeg, indrukwekkend is, leert contextonderzoek dat de geschreven pers (en de radio vermoedelijk ook) aan dergelijke evenementen nog veel meer aandacht besteedde en daarbij in veel groter detail verklaarde wat voor werk men in Duitsland kon vinden, welke materiële voordelen daartegenover stonden etc.⁴⁶ Anderzijds waren – hoewel dergelijke journalonderwerpen eigenlijk buiten de focus van dit artikel vallen – filmjournals wel beter uitgerust om te tonen wat voor leven Belgische arbeiders in Duitsland leidden. Het is opmerkelijk dat de ATW-journals, die nooit toonden hoe het de Belgische krijgsgevangenen in Duitsland⁴⁷ verging, wel inzoomden op de leef- en werkomstandigheden van Belgische arbeiders (497-5, 544-5, 552-3) en daarmee ook doorgingen na de introductie van de dwang- en slavenarbeid (615-6, 635-3).

Hoewel het dagelijks leven van vele Belgen gedurende de bezetting grotendeels geconditioneerd werd door de (on)beschikbaarheid van gerantsoeneerde objecten, verwees de ATW hier nauwelijks naar. Terwijl men bijvoorbeeld wel aandacht besteedde aan in België georganiseerde (Duitse) modeshows (513-2, 535-4), werd geen gewag gemaakt van de rantsoenering van kledij. De schaarste aan voedsel was eveneens taboe en werd enkel indirect vermeld indien het journal op hetzelfde moment een 'oplossing' kon aanbieden. Het (vooral in de steden) nijpende tekort aan vlees, aardappelen of boter werd bijvoorbeeld enkel aangeraakt om te vermelden dat het maken van nieuwe vleesconserven (530-7), het planten van aardappels in parken (508-6) of het strikt plannen van de nieuwe boterproductie (526-7) voor beterschap zou zorgen. Dit was natuurlijk symptomatisch voor de gewoonte om negatieve zaken te verzwijgen, tenzij in een voluntaristische adem ook remedies konden worden voorgesteld. We treffen deze zelfde logica aan in onderwerpen die het gebrek aan leder en steenkool wilden compenseren door houten zolen (572-5) en fossiele brandstoffen (646-4) als volwaardig alternatief naar voren te

⁴⁵. Men vertelde natuurlijk dat wie zijn contract vernieuwde, telkens opnieuw in de tellingen werd opgenomen.

⁴⁶. Dit blijkt bijvoorbeeld uit vergelijking van journalonderwerpen over het vertrek van de 250.000^e (462-6) en de 300.000^e (561-5) arbeider met de artikels "Le départ du 250.000^e ouvrier", *Le Soir*, 15 januari 1942, p. 3 en "De 300.000^e arbeider uit ons land naar Duitschland vertrokken", *Volk en Staat*, 29 mei 1942, p. 1.

⁴⁷. Dit was natuurlijk een pijnlijk onderwerp, gezien Hitlers bevel om Vlaamse krijgsgevangenen wel naar huis te laten terugkeren, en hun Franstalige lotgenoten niet.

schuiven. De armoede waarin sommige Belgen leefden, kwam nooit aan bod, tenzij indirect tijdens enthousiaste verslagen over Belgische acties voor *Winterhulp – Secours d'Hiver* (485-1, 487-1, 532-4, 537-1, 590-12). Het bestaan van een florerende zwarte markt, een met de armoede verwante problematiek, kwam in de gehele bezettingsperiode slechts tweemaal aan bod. Natuurlijk niet om te illustreren hoe dit parallelle circuit mee door Duitse vertegenwoordigers in stand werd gehouden, wel om te beweren dat het met succes werd bestreden (498-9) en om te tonen hoe in beslag genomen goederen via Winterhulp aan behoeftige Belgen werden gegeven (505-4).

4. BESLUIT: BETEKENIS VAN DE BELGISCHE ATW

De in bezet België vertoonde filmjournals maakten deel uit van een internationaal productie- en distributienetwerk, waarmee het Duitse propaganda-ministerie in de bezette gebieden een monopolie op gefilmd nieuws trachtte te creëren. Dit lukte niet overal. In Nederland, dat voor de oorlog wél eigen filmjournals had (Polygoon en Profilti, allebei eigendom van dezelfde firma), ondervond de ATW sterke concurrentie van diezelfde journals, die tijdens de bezetting samenvloeiden, zeer veel aandacht besteedden aan de activiteiten van Seyss-Inquart en zeer waarschijnlijk door diens administratie gesteund werd in hun strijd tegen Goebbels' journal (Vande Winkel, 2003a). In Frankrijk botste men dan weer op het filmdepartement van de Vichy-regering, dat in het kader van een ruimer politiek akkoord uiteindelijk controle op de ATW kon verwerven (Bowles, 2004, Vande Winkel, 2004c). In België was er, al moet men gezien de lacunes in het bronmateriaal voorzichtig zijn, blijkbaar geen soortgelijk probleem.⁴⁸ De hoogste regionen van de *Militärverwaltung* hadden voor België, anders dan Seyss-Inquart voor Nederland of Pétain voor Frankrijk, geen definitief eigen politiek project voor ogen. Ze hadden dus ook geen behoefte om een radicaal van Goebbels' verschillende propagandakoers te varen, of om zichzelf via het filmjournal of via andere media te profileren. Dit verklaart vermoedelijk waarom de PAB vlot samenwerkte met de door RMVP-vertegenwoordigers geleide ATW-redactie.

België behoorde tot de enige drie landen waar het RMVP nog voor januari 1941 een lokale ATW-redactie kon oprichten. Deze redactie produceerde als

⁴⁸ In een brief aan de auteur (22 januari 2002) herinnerde Armand von Zelewski zich enkel wat problemen met collaboratieverenigingen.

enige van dat trio ook in 1943 en 1944 nog een ATW. Er is dus geen enkele in bezet gebied geproduceerde ATW die langer liep dan de Belgische. Men kan dus stellen dat productie en distributie van de Belgische ATW voor het RMVP een absoluut succesverhaal was, wat dit journaal een uitgelezen bron maakt voor diepgaand onderzoek naar de propagandistische mogelijkheden en beperktheden van in bezet gebied vertoonde nazifilmjournaals. Daaraan dient echter te worden toegevoegd dat de Belgische ATW in vergelijking met haar meeste tegenhangers gehandicapt was. Aangezien er in en rond Brussel geen strikte scheidingslijn kon worden getrokken tussen Nederlands- en Franstalig (film)gebied, kon men onmogelijk inhoudelijk verschillende Frans- en Nederlandstalige journaals maken. Dit was nadelig. In propaganda-posters of pamfletten, of in kranten, tijdschriften en radio-uitzendingen waarvan men het doelpubliek en de taalgroep kende, kon men gericht gebruik maken van bepaalde argumenten. Zo kon men Vlamingen bij de werving voor het Oostfront herinneren aan Tijn Uilenspiegel en aan de Guldensporenslag, terwijl men Franstaligen kon wijzen op Godfried van Bouillon. Filmjournaals dienden echter simultaan te mikken op beide taal- en cultuurgroepen, waardoor men op de grootste gemene deler moest mikken. Verder hadden filmjournaals tegenover andere media het voordeel dat ze bewegend beeld brachten, maar het nadeel dat ze de feiten achterna holden en geen enkel thema diepgaand konden behandelen. Juist om die reden vormde het filmjournaal naar mijn mening nooit het speerpunt van een propaganda-actie, maar had het een ondersteunende rol, verleende het *visual evidence* aan boodschappen of oproepen die via andere media sneller en vaker aan bod kwamen. Propagandistisch had het filmjournaal dus een complementaire functie op de geschreven en de gesproken pers, net zoals andere communicatiemediën als posters of vlugschriften dat hadden.

Hoe dienen we binnen deze context de Belgische onderwerpen te interpreteren? Het is duidelijk dat de in België gedraaide onderwerpen, die slechts 20% van een doorsneejournaal innamen en veel aandacht hadden voor sport en voor allerlei faits divers, als glijmiddel moesten dienen voor de Duitse militaire propaganda die achterin elk journaal aan bod kwam. De Belgische ATW-redactie verleende wel steun aan de lokale werving voor het Oostfront of voor arbeidsdienst in Duitsland, maar hield daarbij een gematigde toon aan en gaf geen van de Belgische collaboratiepartijen de mogelijkheid zich te profileren, tenzij de partij in kwestie kon worden ingeschakeld in de Duitse militaire propaganda. De journaals gaven een zeer gefilterde kijk op het leven in bezet België – men zoekt vruchteloos naar een in België gedraaid onderwerp over de *Judenfrage* – en waren wat binnenlandse aangelegenheden betrof, zeer gematigd. Zelfs onderwerpen als het geallieerde bombardement

op Mortsel werden, hoewel duidelijk bedoeld als antigeallieerde propaganda, relatief sereen gebracht. Het scherpste Belgische ATW-journaalonderwerp dat kon worden teruggevonden – een aanval tegen swingdansers (jazzmuziek) – werd zoals aangegeven waarschijnlijk vooral in elkaar gebokst om een goede indruk te maken op de oversten in Berlijn. De redactie lijkt dus geen *hardliners* te hebben bevat. Ondanks deze relatieve voorzichtigheid, kon het filmjournaal geen geloofwaardigheid verwerven. Het schaarse bronmateriaal over publieksreacties wijst er op dat bioscoopgangers in 1940 soms luidruchtig tegen de vertoning van het journaal protesteerden, wat tot represailles leidde. Nadien onderging het publiek de verplichte vertoning van deze filmjournaals blijkbaar doorgaans in stilte, echter zonder het getoonde zonder meer voor waar aan te nemen.

Aanvankelijk namen de verantwoordelijken van de in bezet België ontplooidde Duitse propaganda-activiteiten, waartoe ook de productie van een Belgische ATW gerekend mag worden, hun wensen voor werkelijkheid. Men stuurde, zeker in het begin van de bezetting positieve verslagen naar het thuisfront en hoopte effectief de *hearts and minds* van de Belgische bevolking te kunnen winnen. Typisch is het eerste jaarverslag van de Belgische ATW-redactie, waarin de hoofdredacteur zich sterk maakte dat de journaals hun effect op de Belgische bevolking niet misten.⁴⁹ Later moest men dit beeld echter schoorvoetend bijstellen (Vande Winkel, 2004a). In een vlaag van eerlijkheid meldde de *Militärverwaltung* begin 1942 dat de Duits propaganda te veel fouten maakte, om een ernstige invloed op de publieke opinie te kunnen uitoefenen.⁵⁰ Men voegde er "een van de honderden voorbeelden" aan toe: een filmjournaal had beweerd dat de door de oorlog veroorzaakte economische crisis in België opgelost was. In alle bioscoopzalen had deze uitspraak lachstormen ontketend. Uit dit voorval viel slechts één les te trekken: zolang door de bezetter gecontroleerde media de werkelijkheid rooskleuriger voorstelden dan het publiek ze ervoer of vernam via andere kanalen, kon ze niet geloofwaardig zijn. Aangezien de PAB en de ATW-redactie net als hun oversten in Berlijn zich daaraan niet wilden of konden aanpassen, bleef het filmjournaal in bezet België een propagandistische slag in het water.

⁴⁹ BArch, R 109 I / 2716.

⁵⁰ CEGESOMA, MV 13 – LL 2 / 3.

AFKORTINGEN

ACE	Alliance Cinématographique Européenne
AM-WA	Actualités Mondiales - Wereld Actualiteiten
ATW	Auslandstonwoche
BA-BN	Belga Actualités – Belga Nieuws
CEGESOMA	Centre d'Études et de documentation Guerre Et Sociétés Contemporaines – Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij
BArch	Bundesarchiv
BUFA	Bild- und Filmamt
DeVlag	Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap
DW	Deutsche Wochenschau
GmbH	Gesellschaft mit beschränkter Haftung
INAdF	Inathèque de France
NSKK	Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps
NSV	Nationalsozialistische Volkswohlfahrt
PAB	Propaganda-Abteilung Belgien
RMVP	Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda
UFA	Universum Film Aktiengesellschaft
VAVV	Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen
VNV	Vlaamsch Nationaal Verbond

BIBLIOGRAFIE

Bronnen

Archieven

Barch (Bundesarchiv), Finckensteinallee 63, 12205 Berlin.
Bundesarchiv-Filmarchiv, Fehrbelliner Platz 3, 10707 Berlin.
CEGESOMA, Luchtvaartsquare, 29, 1070 Brussel.
Inathèque de France, quai François Mauriac, 75706 Paris cedex 13, France.
Imperial War Museum, Film & Video Archive, Lambeth Road, London, SE1 6HZ, UK.
Koninklijk Filmarchief, Hotel van Cleve, Ravensteinstraat 3, 1000 Brussel.
RTBF Imadoc, Boulevard Reyers, 1044 Bruxelles.

Gedrukte bronnen

Het Vlaamsche Land

Le Soir

Volk en Staat

Vooruit

Literatuur

- BARTELS (U.), *Die Wochenschau im Dritten Reich: Entwicklung und Funktion eines Massenmediums unter besonderer Berücksichtigung völkisch-nationaler Inhalte*, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-Bruxelles-New York-Oxford-Wenen, 2004.
- BEYEN, (M.), "Wetenschap, politiek, nationaal-socialisme: de cultuurpolitiek van het Duits militair bezettingsbestuur in België, 1940-1944", *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis - Cahiers d'Histoire du Temps Présent*, 2003, no. 11, pp. 47-70.
- BOWLES (B.C.), "'La tragédie de Mers-el-Kébir' and the politics of filmed news in France, 1940-1944", *Journal of Modern History*, LXXVI, 2004, no. 2, pp. 347-388.
- CONVENTS (G.), "Van gefilmde actualiteiten tot bioscoopjournaal in België. De ontwikkeling van het nieuws op het witte doek (1896-1918)", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis - Revue belge d'histoire contemporaine*, XXXIX, 2009, nos. 1-2, pp. 27-52.
- CONWAY (M.), *Collaboration in Belgium: Léon Degrelle and the Rexist Movement 1940-1944*, New Haven-Londen, 1993.
- DE BENS (E.), *De Belgische dagbladpers onder Duitse censuur (1940-1944)*, Kapellen, 1973.
- DEAR (I.C.B.) & FOOT (M.R.D.) (eds.), *The Oxford Companion to World War II*, Oxford, 2001.
- DE WEVER (B.), *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*, Tiel-Weesp, 1984.
- DE WEVER (B.), *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde 1933-1945*, Tiel-Gent, 1994.
- JUNG (U.) & MÜHL-BENNINGHAUS (W.), "Wochenschauen als Propagandamedium" in: U. JUNG & M. LOIPERDINGER (eds.), *Geschichte des dokumentarischen Films in Deutschland. Band 1: Kaiserreich (1895-1918)*, 2005, pp. 397-405.
- NEFORS (P.), *Industriële collaboratie in België*, Leuven, 2000.
- RELY (A.), *Geen oorlogskruis voor Mortsel. De ramp van 5 april 1943*, Deurne, 1993.
- RÉTA (E.) (ed.), *Les archives de guerre 1940-1944*, Parijs, 1996.
- ROCHET (B.), "Les actualités filmées, une arme de propagande opérante? Les initiatives du gouvernement belge entre 1940 et 1945", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis - Revue belge d'histoire contemporaine*, XXXIX, 2009, nos. 1-2, pp. 177-197.
- RZOSKA (B.) & HENKES (B.), "Volkskunde en Groot-Germaanse cultuurpolitiek in Vlaanderen, 1934-1944", *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis - Cahiers d'Histoire du Temps Présent*, 2003, no. 11, pp. 71-100.
- SEBERECHTS (F.), *De Geschiedenis van de DeVlag: van cultuurbeweging tot politieke partij 1935-1945*, Gent, 1991.
- VAN DEN WIJNGAERT (M.), DE WEVER (B.), MAERTEN (F.), LUYTEN (D.), NEFORS (P.), VANDEWEYER (L.) & BEYEN (M.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, 2004.
- VAN DE VIJVER (H.), *Het cultureel leven tijdens de bezetting*, Kapellen, 1990.
- VANDE WINKEL (R.), "Filmjournaals in bezet Nederland (1940-1944): de Nederlandse nieuwsfilmoorlog in internationaal perspectief", *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*, VI, 2003a, no. 1, pp. 72-92.
- VANDE WINKEL (R.), *Nazi newsreels and foreign propaganda in German-occupied territories: the Belgian version of Ufa's foreign weekly newsreel, ATW (1940-1944). Part 1: General analysis of the history and content of the ATW*, Gent, Universiteit Gent, 2003b (promotor: Daniël Biltreyst).
- VANDE WINKEL (R.), *Nazi newsreels and foreign propaganda in German-occupied territories: the Belgian version of Ufa's foreign weekly newsreel, ATW (1940-1944). Part 2:*

- annotated catalogue of Belgian ATW-versions*, Gent, Universiteit Gent, 2003c (promotor: Daniël Biltereyst).
- VANDE WINKEL (R.), "Gelijkgeschakelde stemmen: officiële informatiemedia in bezet België 1940-1944" in: B. BOECKX, G. DE PRINS, B. DE WEVER, J. LAPLASSE, F. MAERTEN, A. RENARD, L. SAERENS, K. STEEN, R. VANDE WINKEL, R. VAN DOORSLAER & M. VERMANDERE, *Tegendruk: Geheime pers tijdens de tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, 2004a, pp. 48-65.
- VANDE WINKEL (R.), "Nazi newsreels and foreign propaganda in German-occupied territories. The Belgian version of Ufa's foreign weekly newsreel (ATW), 1940-1944", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis - Revue belge d'histoire contemporaine*, XXXIV, 2004b, no. 1, pp. 163-177.
- VANDE WINKEL (R.), "Nazi newsreels in Europe, 1939-1945: the many faces of Ufa's foreign weekly newsreel (Auslandstonwoche) versus the German weekly newsreel (Deutsche Wochenschau)", *Historical Journal of Film, Radio and Television*, XXIV, 2004c, no. 1, pp. 5-34.
- VANDE WINKEL (R.), "World War II" in: I. AITKEN (ed.), *Encyclopedia of the Documentary Film*, 2006, New York-London, pp. 1480-1491.
- VANDE WINKEL (R.), "German Influence on Belgian Cinema, 1933-45: from Low-Profile Presence to Downright Colonisation" in: R. VANDE WINKEL & D. WELCH (eds.), *Cinema and the Swastika. The International Expansion of Third Reich Cinema*, Hampshire-New York, 2007, pp. 72-84.
- VANDE WINKEL (R.), "Vlaanderen te weer? Het verzwegen parcours van Flandria Film in de Tweede Wereldoorlog", *Wetenschappelijke Tijdingen*, LXVII, 2008, no. 3, pp. 210-235.
- VANDE WINKEL (R.) & BILTEREYST (D.), *Filmen voor Vlaanderen. Vlaamse beweging, propaganda en film*, Antwerpen, 2008.
- VERHOEYEN (E.), *België bezet 1940-1944*, Brussel, 1993.
- VERMEER (A.), *NSB-films propaganda of vermaak?*, Amsterdam, 1987.
- WARMBRUNN (W.), *The German Occupation of Belgium 1940-1944*, New York-Berlin-Bern-Frankfurt-Parijs-Wenen, 1993.
- ZIMMERMANN (P.) & HOFFMANN (K.). (eds.), *Geschichte des dokumentarischen Films in Deutschland. Band 3: 'Drittes Reich' (1933-1945)*, Stuttgart, 2005.

Sujets belges des actualités filmées UFA et BELGA contrôlées par l'occupant, 1940-1944

ROEL VANDE WINKEL

RÉSUMÉ

Lors de la Deuxième Guerre mondiale, les exploitants de cinéma belges ont été obligés de projeter un journal filmé lors des spectacles. Il s'agissait de la version belge de la *Auslandswochenschau* ou *Auslandstonwoche* (ATW). Produit sous le contrôle du ministère allemand *Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda* (RMVP), ce journal filmé se destinait, comme son nom l'indique, spécifiquement à la distribution à l'étranger. Il ne faudrait donc pas le confondre avec les programmes destinés au Troisième Reich sous le titre *Deutsche Wochenschau* (DW). Ainsi, les journaux filmés projetés en Belgique faisaient partie d'un réseau international de production et de distribution servant au ministère allemand de propagande d'outil afin d'obtenir le monopole des actualités filmées dans les zones occupées.

Sous le nom UFA *Actualités Mondiales – Wereld Actualiteiten*, la version belge de la ATW était l'œuvre d'une équipe de rédaction menée par un représentant de la *Deutsche Wochenschau GmbH* ressortissant sous le ministère allemand de propagande. Collaborant étroitement avec la *Propaganda-Abteilung Belgien*, cette rédaction réalisait chaque semaine un journal filmé à propos des actualités belges qui était transmis de Berlin à Bruxelles.

Comme il n'existait à l'époque en matière d'actualité filmée aucune délimitation stricte entre le territoire néerlandophone et francophone à et autour de Bruxelles, il était impossible de créer un journal distinct par régime linguistique.

Comme les sujets développés en Belgique ne représentaient généralement que 20% d'un journal filmé et qu'ils se limitaient aux sports et aux faits divers, il est clair qu'ils servaient surtout de moyen pour faire passer la propagande militaire allemande clôturant systématiquement chaque édition du journal filmé. Malgré le fait que la rédaction ATW belge aidait à recruter des volontaires pour le front de l'Est ou pour le service du Travail allemand, il est vrai qu'elle adoptait un ton modéré et se refusait de donner la parole aux partis politiques collaborationnistes belges tels que VNV, DeVlag ou Rex, sauf lorsque le parti en question pouvait s'inclure dans la propagande

militaire allemande. Les journaux offraient un aperçu très filtré de l'actualité dans la Belgique occupée – les reportages traitant l'actualité belge en matière de la Question juive restent introuvables – et adoptaient une attitude très modérée au sujet de l'actualité interne. Ainsi, il y avait tout de même moyen de voir des reportages relatant dans un esprit relativement serein les bombardements de la population civile belge par les forces alliées bien qu'ils servaient en premier lieu de propagande anti-alliée. Or, malgré cette relative prudence, le journal filmé ne réussit jamais à convaincre. Après l'examen des rares pièces d'archives, il s'avère que le public de cinéma en 1940 ne manquait parfois pas de protester ouvertement contre les actualités filmées, déclenchant ainsi des représailles. Par après, le public semblait plutôt subir avec résignation la représentation obligatoire des actualités filmées, tout en se refusant de les considérer comme véridiques.

Belgian topics in the German-controlled UFA and BELGA news reels, 1940-1944

ROEL VANDE WINKEL

SUMMARY

During the Second World War Belgian cinemas were obliged to broadcast a Belgian version of the *Auslandswochenschau* or *Auslandstonwoche* (ATW) at every film showing. These news reels were produced by the *Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda* (RMVP) and were specifically meant for distribution abroad. Hence, they should not be confused with the *Deutsche Wochenschau* (DW) in the Third Reich. The news reels shown in occupied Belgium were part of an international production and distribution network, with which the German Ministry of Propaganda tried to create a monopoly on news reels.

The Belgian ATW version was entitled UFA *Actualités Mondiales – Wereld Actualiteiten*. It was produced in Brussels by a team headed by a representative of the *Deutsche Wochenschau GmbH*, a branch of the German Ministry of Propaganda. He collaborated closely with the *Propaganda-*

Abteilung Belgien. The editorial staff weekly integrated a number of topics filmed in Belgium in a news reel that was sent from Berlin to Brussels.

Because in and around Brussels there was no strict demarcation between a francophone and a Dutch (film) region, it was impossible to produce separate francophone and Dutch news reels.

The locally produced topics only accounted for 20% of the average news reel and mainly contained sport and small news items. They were intended to 'prepare the way' for the German military propaganda that closed every news reel. The Belgian ATW editorial staff did indeed promote recruitment for the eastern front or labour service in Germany, but its tone was moderate. Neither did it give the Belgian collaborationist parties (VNV, DeVlag, Rex) the possibility to promote themselves unless it dovetailed with the German military propaganda. The news reels gave a very shaded view on life in occupied Belgium – there were for instance no locally produced reels on the *Judenfrage*. They were very moderate as far as home affairs were concerned. Even topics such as the allied bombardments were broached relatively serenely although they were clearly meant as anti-allied propaganda. Despite their relative caution, the news reels did not succeed in garnering credibility. The scarce sources on the public's reactions indicate that movie goers sometimes denounced the reels very vocally in 1940, which lead to reprisals. After 1940 it seems that the audience usually underwent the obligatory viewing silently, yet without taking the propaganda for granted.